

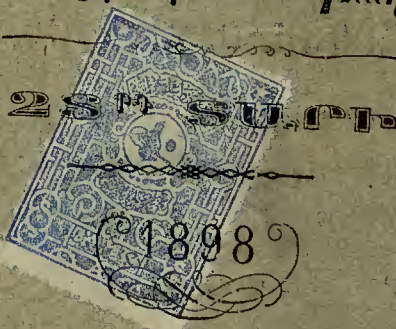
Hon. Rédaction
de la Revue Arménienne HANNESS
au Couvent des R. R. P. P. Méchitharistes
à VIENNE
VII Méchitharistengasse 4

ՄԱՍՈՒՆ

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

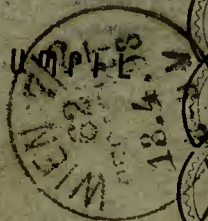
Ազգային, Գրական եւ Քաղաքական

(1898)

ԹԻԻ 7

1

ԽՐԱԳԻՐ - ՏԵՐԵՆ
Մ. ՄԱՍՈՒՐԵԱՆ

ՉՄԻՌՆԵՐԱ
ՏՊԱԳԻՐ - ՄԱՍՈՒՐԵԱՆ

ՊԱՐՈՒՆ ԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՆՇՄԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԹՇՈՒՆՈՅԻԹԵԱՆ	241
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՂԵՐՔ ՄԸ (Մ. Նուպարեան)	246
ՏԻՊԱՐ ՔԱՀԱՆԱՆ (Ն. Ազարեան)	251
ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆՅԹ (Ա. Տ.)	253
ՄԱԿՆԻՏ . ՎԵՆՈՒԹԻՒՆ (Կ. Մ. Յակոբեան)	253
ԸՆԴՅՈՒ ԼԱՍՅ ԱՇԽԱՐՀԻ ԼՈՒՆ ՊԱՅԲԱՐԸ (Թ. Խանճեան)	261
ՏՕՆԻՅԷԹՈՒ (Յ. Ծար իկցան)	246
ԱՅՆԹԱՊԻ ԳՈՒԼԷՃԸ (Տր. Շեփըրտ)	267
ՆՈՒՆԳԱՀԱՆԴԷՍ (Ռ. Որբերեան)	270
ՅԱԽԱԼԻ ԿՈՐՈՒՅՏ ՄԸ ԵՒ ՔԱՀԱՆԱՅԱԿԱՆ ՀԱՐՅՐ ԵՐԻԶԱ	
(Ե. Հրանտ	272
ՊԱՏՈՒԱՆՇԱՆ (Պ. Խ. Թևրգեան)	275
ԽՐ ՅՈՒՇԱԳՐԵՐՍ (Մ. Մ.)	275
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ	280

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

Русские изгнаны

ԳՐԱՆԻ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ՕՐԱՅՈՅՅ

Հրատարակւիլիւն Զ. Թորոսեանի.

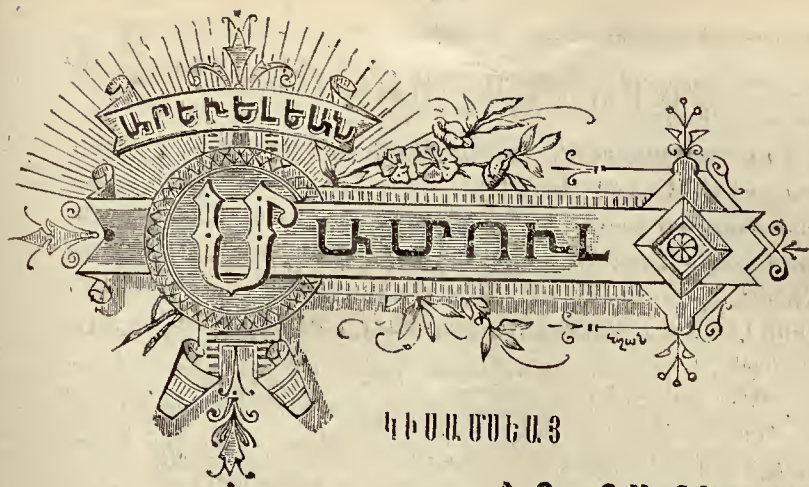
ՄԱՆԵՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ. — Գրեց Տօր. Ն. Տադատեան, Կ. Պախ. Տադատեան Նշան Պարզութեան 1898 — Գին 10 գրուշ

ՄԱՐԴՈՒ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ. — Գրեց Վահան Նուսրիեան, Հրատարակւիլի Գ. Տ. Թորոսեան Ստամբուլ. — Գին 30 սանթիմ:

ԳԵՐՔ ԳՐԱԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍՏԸ. — Նորոս Հեղինակներուն ազգայնական կարծիք տկարակալիւնը, գրեց Հ. Գալիլի Վ. Մանվելեան, յաւելում՝ իւր կարգաւորարանտար, Վիկենտ Մարիտեան Տգորան 1898 Գին 1 Քր. 25 սանթիմ:

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ Ժողովրդական դասեր. — Հեղինակ խաբ. Հրայր 24րդ. Հրատարակիլիւն Գալիլեան գործակալիւն, ապագր. Ն. Ծ. Արամեան 1897 Գին 3 պլշ:

ԳՅՐԾՆԱԿԱՆ ՔԱՐԱՄԱՆՈՒԹԻՒՆ Արդի աշխարհարարի Ա. Գիրք — Զապիլ Տանկեան, Կ. Պախ. ապագր. Մատթէան 1897 Գին 3 գրուշ

ԿԻՍՈՍՍԵԱՅ

ՆԸ. ՏԱՐԾ

Թ Ի Ի 3

1 ԱՊՐԻԼ, 1898

ՍԱՀՄԱՆ

ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԹՇՈՒԱԹՈՒԹԵԱՆ

Տնտեսական գիտութիւնն, կարելի է ըսել, տակաւին նոր կ'սկսի սահմանել հարստութեան և թշուառութեան էութիւնը, թէև հին և նոր տնտեսագէտներ մեծ մասամբ այդ երկու էական խնդիրներու վրայ այնքան մեծան, քրտինք և խելք թափած են:

Մարդկային ընկերութեան հետ ծնող տնտեսական զանազան երևոյթներ միշտ ամպոտ և չփոթ վիճակի մէջ կ'մնան դեռ ևս և ապագային մէջ անշուշտ իրենց վերջնական լուծումը պիտի ուտանան: Այդ խնդիրներուն կարգէն է նաև հարստութիւնն ու թշուառութիւնն, որ թէև երբեմն դէմ առ դէմ կ'մաքառին իրրև անհաշտ

թշնամիներ, սակայն առ հարկի միաբանելու կ'ստիպուին լաւագոյն պայմաններու յուսով:

Իմաստասէրը սահմանեց մարդոց բանաւոր էակ, քաղաքական էակ, շահ էակ, բայց իրօք գերազանցապէս տնտեսական էակ մ'է, որ կ'ենթադրէ նաև բնականեկան, ընկերային էակ, յարաբերական էակ, որ իր նմանին հետ բաղմադրիմի կապերով թէև կապուած՝ իր տնտեսական հիմնաւոր պայմաններուն գրեթէ անտեղեակ, իր հարստութեան և թշուառութեան իսկական պատճառներու անգիտակ կը գործէր բնական բերմամբ: Աշխատութեան՝ դործունէութեան և յառաջդիմութեան ենթակայ և ընդունակ, մարդ էակը դժբաղդապէս անբանաւոր և պայմանադրական զանազան օրինաց հնազանդ ելու ստիպուած՝ իր բուն նպատակէն, այս է բարօրութեան շահէն դարերով կ'հեռանայ և յոռի շրջանի մը մէջ կ'դառնայ: Այդօրէնքն և ուղղութիւնը տնտեսական օրինաց չգիտութեան հետ մարդկային նախապաշարու մներու և կրից հետեանքն էին:

Արտադրութիւն, ճարտարագիտութիւն, փոխանակութիւն, մաքսային դրութիւն և ուրիշ տնտեսական խնդիրներ պարզապէս մերթ դիպուածական, մերթ կամայական պարագաներու և տիրող դասակարգի քմահաճոյից համապատասխան ընթացքի մը կ'հետեւին, առանց հանրային շահեր և իրաւունքներ նկատողութեան առնուելու:

Աստի է որ աշխատութիւնը հին ժամանակներ իբրև անարդ բան, երկրագործութիւնն իբրև ստրուկներու պարապմունք, վաճառականութիւնն ստորին դասակարգի զբաւում կ'նկատուէին, և բարձր դասակարգերու արտօնութեանց հետ մենաշնորհութիւններ և մենախաճառութիւններ հետզհետէ կ'շաանային: Հարուստ էր այն որ ընդարձակ հողեր, հիւտներ, առատ ոսկի, ապարաններ ունէր, իսկ թշուառ՝ այն որ, իբրև բնական իրողութիւն, այդ առաւելութիւններէ զուրկ՝ չբաւորութեան մէջ ընդ միշտ տառապելու սահմանուած կ'համարուէր:

Փոխադարձութեան գաղափար, համերաշխութեան ոգի, բնկերակցութեան հակմունք կշիռ չունէին, այլ դիպուածն և կոշտ զօրութիւնը:

Ի վերջէ՝ անտեսական դիտութեան նոր հիմնադիրներ՝ թէև տակաւին անհամաձայն մի շատ կենսական հարցերու մասին՝ սկսան հարգութեամբ սահմանելու փոքր ձեր ընել:

Նախ՝ Դիւրիօ ձեռնարկեց ցոյց տալ թէ ի՞նչպէս կը կազմուի և կը բաշխուի հարստութիւնն, ապա Ս. Սմիթն, Ազգերու հարստութեան բնութիւնն ու պատճառները խուզարկել: Եւ ինչպէս նոր անտեսագէտ մը կ'ըսէ. — Շատ բնական կ'երևէր հաւատալու որ եթէ մարդիկ կ'աշխատէին, մի միայն հարստութիւն ստանալու համար էր, և սակայն քանի քանի մարդիկ իրենց բոլոր կենաց մէջ կ'ճգնին անդու մի միայն թշուառութիւն քաղելու համար: Գէթ Դիւրիօ և Սմիթ հմեղ ցոյց տային թէ իրօք ինչ բանի մէջ կը կայանայ հարստութիւնն: Միթէ բարեյաջող կլիմայ մը, արգասաւոր հող մը, յորդառատ բուսականութիւն, ձկնաւէտ դետակներ հարստութիւններ կը կազմեն: Սփրիկէի կեդրոնը կ'դռնուին այդ բնատուր շնորհներն, և սակայն աշխարհի ամենէ թշուառ մարդիկ են անոր բնակիչները:

Ուրեմն աշխատութեան մէջ պարտ է փնտռել հարստութիւնները: Չորս աշխարհներու ամենէ ճարտարամիտ, ամենէ աշխատասէր ժողովուրդը Չինացի ժողովուրդըն է, և սակայն ամենէ աղքատ ժողովուրդոց մին է:

Արդեօք աշխատութեան մասնաւոր ձև մը կա՞յ որ Դիւրիօյի և Սմիթ հի հասկցած հարստութիւնները կ'արտադրէ, արդեօք ազատ աշխատութիւնն է: Ստրուկներու տէրն, իր անդործութեան մէջ, հարուստ է, մինչդեռ ազատ բանւորն, աշխատութեան ենթակայ՝ իր աշխատութեան մէջ անգամ իր բոլոր թշուառութեանց արտայայտութիւնը կ'տեսնէ:

— Արդ՝ նայինք հիմակ թէ ի՞նչպէս կ'արտադրի թըշուառութիւնը, Չկայ մարդկային գործունէութեան եղա-

Նույն մ'որ, հարստութիւններ արագորեւոյ, թշուառութիւններ ևս չարտագրէ, կ'ըսէ մեր տնտեսագէտն, և այս շատ տխուր, շատ յուսահատական եղբակացութիւն մ'է:

Եւ իր ապացոյցներն բոլորովին անհիմն չեն: — Օրինակի համար՝ Հիւսիսային երկիրներու մէջ ողջ արեւակութեան առատութիւնն՝ որ հարստութեանց աղբիւր է, մետակայ գաւառի մը համար թշուառութեան պատճառ մը կ'գառնայ: Վարկը չափէն աւելի կ'ըլլարայնէ արտագրու թիւնն ու սպառումն և միտնգամայն իր հետը կ'ընէ գրամական ծանր տագնապներ և անգարմանելի կորստներ: Դրամական շրջադարձութիւնն՝ որ փոխանակութեանց մեծ միջոցն է, իր բռնած ուղղութեան համեմատ, մայրաքաղաքները կ'հարստացնէ ի վնաս գաւառներու և կարգ մը մասնաւոր անհատներ, ի վնաս ուրիշ անհատներու:

Հասցիներն, շահերը, օրողչէքն, պարտքը թէ բարեկեցութեան ու պերճութեան պատճառ կ'լինին և թէ ամեն տեսակ զրկանաց: Մինչև իսկ սեպհականութեան երևոյթներն, որ այնքան պարզ են իրենց նախնական ձևերուն մէջ, այնքան զարմանալի իրենց շնորհիւ արտադրուած յառաջդիմութեան կողմէ, քանի՞ քանի կըծու պահանջումներու տեղի կտան, քանի՞ քանի բուռն ու արիւնալի կռիւներու առիթ կ'լինին, ինչպէս նաև խաղաղասիրական յարաբերութեանց և մարդկային համաձայնութեան ի վերջէ՝ նոյն իսկ տնտեսական գիտութեան հիմնադիրներու այդ գիտութեան տուած սահմանն՝ ի՞նչ վէճեր յուզեց, այնպէս որ անոնց յաջորդներն յորդորուեցան տեսնել տնտեսագիտութեան մէջ տիեզերական խաղաղութեան գաղտնիքն և մարդկութեան վերկութիւնն, և այլք՝ այնպիսի վարդապետութիւններ քարոզեցին որոց կիրառութիւնն ընկերային վիճակին կործանման պիտի առաջնորդէր:

Բայց՝ ինչ է ուրեմն հոգսն և խնայանքն սահմանն. — Ահաւասիկ: Ոսկւոյ և արծաթի տակաւներ, ցորենի և մետաքսեղէնի բեռներ այն ժամանակ միայն հա-

բատութիւններ կ'կողմեն երբ համեմատաբար որոշեալ պիտոյից դժայցում տալու սահմանուած են: Ձեռք այդ պիտոյքն, և հարստութիւն չմտաւ այդ ոսկին, այդ արծաթըն, այդ ցորենի համարներն ու մետաքսեղէններն, լոկ ոսկի, արծաթ, ցորեն, մետաքս պիտի մնան, ճիշտ այն բեռային սառոյցներուն պէս որ յաւ էտ բեռային սառոյցներ պիտի մնան:

Ամեն առարկայ, ինչ որ լինի, հարստութիւն կ'կազմէ միայն այն պիտոյից համեմատութեամբ զոր դժ ընելու սահմանուած է: Այդ առարկան ունեցողը կ'վայելէ զայն, և իրեն ունեցած կարօտութեան համեմատ, այդ առարկան հարստութիւն մ'է: Եթէ կարենայ զայն ուրիշ առարկայի մը հետ փոխանակել, դարձեալ հարստութիւն մ'է այն:

Ազատին դիզած ոսկին ու արծաթն իրեն համար հարստութիւններ են ցորչափ երկակայութեամբ կարող է դժայցում տալ՝ անոնց շնորհիւ՝ մտածին պիտոյից սակայն իր ոսկոյն և արծաթին հակառակ՝ եթէ հացէ ու ջրէ զուրկ մնայ, թշուառ էակ մը պիտի գառնայ: Այս է ահա այս երկու բացատրութեանց գիտական նշանակութիւնն: Առարկաներն, մեր պիտոյից դժայցում տալու միջոցներ, հարստութիւններ կ'կազմեն միայն մեր պիտոյից համեմատութեամբ:

Ո՛վ որ աւելի միջոցներ ունի քան ինչ որ պէտք է իր պիտոյից դժայցում տալու համար, հարուստ մ'է, ո՛վ որ նուազ ունի ազքատ է: »

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՂԵՐՔ ՄԸ*

Զոր Զանք և անօգուտ վաստակ. բոլոր պերճախօսութիւնս, յաւաջ բերած բոլոր փաստերս՝ որոնց վրայ, աւա՛ղ, այնքան պատիր յոյսեր հիմնած էի, փշուռեցան Թաւորիի բացարձակ ընդդիմութեան առջև, ընդդիմութիւն՝ որ այնքան աւելի կը շտարէր զիս՝ որքան այդ աստիճան կամքի ոյժ և կորով երբէք չէի սպասեր պարզ գեղջուկի մը կողմէ՝ որ շեղութեան անձնաւորութիւնը կերկէր ինձ, և այնպէս ալ էր իրօք:

« Մի յոգնիք ի զուր, կ'ըսէր ինձ. որոշումս անխախտ է ու անայլալիւի. անդառնալի կերպով ալ հեռացած եմ Էջնիկէն՝ որու պատճառաւ սրտի ամենաքաղցր պատրանքներս կորուսի և վշտի ու խայտառակութեան բաժակը քամեցի ցմբուր — լսէք իրեն յաակապէս որ ասկէ վերջ հաշտուիլ իրեն հետ՝ անկարելիութեան կարգէն է, այլ սակայն ստով մէկտեղ թող գիտնայ նաև թէ սրտիս կրած այս անդարմանելի հարուածէն ետք աշխարհ մոռնել բացարձակապէս դուրս է իմ խորհրդներէս, վասն զի կին արարածի վրայ պատրանաց նշոյլ մ'իսկ մնացած չէ յիս Ամուսնական կենաց ասպարէզը ալ ընդամիշտ խորտակուած է ինձ համար. Այս իմ գծադրութիւնս է. Իսկ ինք՝ իր ըրր պատիժ այսքան և այսպիսի չարեաց՝ չէ թէ միայն յաւիտեան վտարուած պիտի մնայ ընտանեկան յարկէ՝ այլ նաև իր բոլոր կենաց մէջ զրկուած՝ իր երկու զաւակներու երեսը տեսնելէ՝ որոնց կարօտովը պիտի մեռնի, քանզի մայր ըսուելու անարժան է, այդ մօլի ու յոսի արարածը: Իմ անդարձ որոշումըս է այս՝ զոր արդէն իմացուցած եմ անար, և ձեր առջև ալ կը կրկնեմ նորէն: Երբէք չյուսայ թէ որ մը կրնամ փոխուիլ, թէ սիրտս ամոքած՝ կրնայ ելլէք ներել իրեն: Ի՞նչ կ'սպասէ, թող ելլէ պսակուի իր հոմանիին հետ՝ այն ստորին սրկային՝ զոր ինձմէ՝ իր օրինաւոր ամուսինէն նախադաս սեպեց, և որ՝ գիտեմ՝ արդէն իսկ լքած զինք՝ նոր որս կը փնտռէ իր անըզգամ գիտումներուն: Շնորհակալ եմ ձեր ազնիւ Զանքերէն մեծ ցաւ է որտիս որ կը մերժեմ ձեր խօսքը՝ զոր ուրիշ որ և է պարագայի մէջ իւր հրաման պիտի նկատելի. Կազաշեմ չընել

այլ ևս անսպարկեշտ կնոջ մը հետ հաշտուեալու անգործադրելի առաջարկը՝ որ կը վիրաւորէ զիս ու խոնարհ բարեկամ մը չղընել մերժելու դժեգակ հարկի մէջ:

Այսպէս ահա խօսեցաւ իր ընտանեկան պատուոյ առաւելապէս նախանձախնդիր ամուսինը՝ որ յուզուած բորբոքած էր սաստիկ, և զոր՝ գէթ այս անգամ՝ համոզելու յոյսը կորուսի:

Սաստիկ երկարած էր մեր խօսակցութիւնը, օրը տարածաժամ և * * * գիւղի վերջին շոգեկաօքը հագիւ քառորդ մ'ուշէր իր վերջին սպասը կատարելու: Պէտք էր շտապել՝ եթէ չ'ի ուզէր գիշերել գիւղին մէջ, ինչ որ խորհուրդէս դուրս էր բընականապէս: Եւ Էլէնին անձկանօք պատասխանի՝ կ'սպասէր, միթէ կարելի՞ էր մեկնիլ զինք շտեմած: Պէտք էր սլափաւորաւորութեան ժխտական արդիւնքը հաղորդել իրեն, այս դժբաղակ պարտքն ալ կատարել: Աւագ, ինչ յոյսերով ճամբայ ելած էի, և ո՞րչափ ձեռնունայն ու գրէթէ կորակոր ետ կը դառնայի: Պարզ գեղջուկ մը համոզել անկարող ու անոր ընդգիմութենէն յաղթուած: Աւելի կը վազեմ՝ քան թէ կը քալեմ՝ ձախող լուրը տանել եղիւնդին՝ որու սակայն կը խոստանամ կրկնել, երեքինեւ փորձս՝ թէ և յաջողելու վտահաւթիւնս մեծապէս ստանաւ ըլլալ, և կը փութամ՝ դէպ ի շոգեկաօք՝ զոր փոքր մի ևս՝ ու սլիտի կորուսէի:

Անկէ ետեւ անգամ անգամ ձեռնարկներ րրի Թոտորիի քով, այլ ամենքն ալ ընդունոյն ու ապարդիւն: Տարապարտ վիշտ չպատճառելու նոյառակու բրած անյաջող փորձերուս համարը և ոչ իսկ ուզեցի տալ Էլէնիին՝ որու երեսը այն օրէն ի վեր տեսած չեմ, և որ խիստ հաւանօրէն կը կարծէ թէ խառն մոռցած ըլլամ թէ՛ զինք ու թէ՛ իր գեղազգի դասը՝ որու մտքին սակայն այնքան եռանդ ու պատրաստականութիւն ցուցած էի իրեն:

*
* *

Ինչպէս մեծ քանդիչ՝ նոյնպէս և գերազանց յարգարիչ մ'է՛ ժամանակը, և անոր օգնութենէ՛ միայն կը մնար սպասել վիճակի որ և է նպաստաւոր չըջում անոնէ, կնոջ համար՝ որ իր ամենաթշուառ կացութեամբ յաւէտ գիտի զարձած էր քան թէ ատենի: Եւ ստուգիւ ինչ բանի կարող չէ այդ գերազանցապէս հզօր գործակը. նա կը ջնջէ ամեն բան, կը մոռցնէ ամէն ջաւ, կը սրբէ ամեն բիւծ, կ'անհետէ ամէն ոխ, կը ճեղո-

քայնէ աւեն հեռ, կը զարմանէ ամէն խզում, ու կը բերէ նորէն կը միացնէ երկու սրահեր՝ որ կարծես անդառնալի կերպով հետ աղած էին իրարմէ: զերջապէս կարելի կ'ընէ ինչ որ անկարելի կը սեպուէր որոշ փջոցի մը սէջ և տ'յնպէս էր իրօք:

Աւ սակայն, զարմանալի՝ բան, անոր նշտնակելի մէկ ազդեցութիւնը չափանուեցաւ այս պատմութեամբ դէպքի մէջ. անոր թեւերը ընտանեկան այս կեդանն ու անոր դառն հետեանքներէն սեպէ թէ բան մը չաւելցին, չարեցին: Հեռացան և հինգ տարիներ անցան, այսքան երկար ժամանակի ահագին շրջան մը թաւալեցաւ, և խզումը կատարեալ էր ու բացարձակ՝ Ելենի ու Թոտորիի միջև, իր ամուսնական պատուոյն մէջ թշնամանութեամբ ամուսնայն հեռն ու ատելութիւնը աշխարհ մաս ու կենդանի կը մնար՝ ինչպէս էր առջի որը՝ երբ այդեկոյթէ վերագարձած՝ հաստատեց գոհիկ տարփածութիւն հետ իր կնոջ ամթալի փախուստը՝ որ ամուսնական կենաց էջը կը փակէր ընդ միշտ գէթ իրեն համար: Տարիներու այս երկար ընթացքին մէջ վրէժխնդիր ամուսնայն անհաշտ սխիւն ու ատելութեան բոլոր հետեանքները կրեց մեղապարտ եղկելի կինը. ոչ կրցաւ իմէ առ յաւէտ հեռացած էրիկը անսնել և ո՛չ իր գաւակները՝ որոնց կարոտով կը հիւծէր ու կը մաշէր: Ձարգանալով կը զորդանային տասնք, մէյմէկ նորահաս պատանիներ կը դառնային թոտորիի թեղադրութեան տակ՝ իրենց մօրը անունը իսկ չը տալով՝ որպէս թէ գոյութիւն իսկ ունեցած չըլլար նա, ու իր մասին կատարեալ ու բացարձակ արհամարհանք յայտնելով թէ ի՞նչ էր անոր յանցանքը՝ որոշ բան մը չեն գիտեր անոնք. այլ այսքանս միայն գիտէին թէ մայր ըսուելու անարժան կին մ'էր նա, թէ բարի մէկը չէր, ինչպէս բարի էին իրենց հայրը ու մեծ մայրը որոնցմէ կը անսնէին ամէն սէր ու գորով: Ինչ գոհունակութիւն քեզի համար, ո՛վ վրէժխնդիր Թոտորի, հաստատել թէ խրատներդ ու թեղադրանքդ լիապէս հասած են իրենց վախճանին. սխ ատելութիւն ինչ է՝ տակաւին չգիտցող պատանիներ ունա աշխարհ հակառակ դարձած իրենց մօր, աշխարհ հեռացած անորմէ՝ որքան դու իսկ հեռացած կը գտնուիս՝ պատուոյ հարուած կրած տառջին օրէն իսկ: Ամուսնոյդ սուրբ և օրինաւոր նախանձախնդրութիւնը որ իմ բոլոր քանքերս ի դերն հանած էր, չեմ կարող պարտաւել կամ մեղադրել, այլ ի սրտէ կը կարեկցիմ քեզի, ո՛վ Ելենի, ո՛վ տաքարախտ կին, ո՛վ խլուաւ մայր՝ որ աշխարհ սուղ կը քաւես քմայք մը, մեղան-

չանք մը՝ որ դժբաղդ ութեան անել վիճի գլորեց զքեզ՝ յաւէտ անպատիւ ու անուանարկ Յանցալքս մեծ էր, այո՛, այլ դժբաղդ ութիւնդ կարի մեծ ու իրապէս արգահատանաց արժանի . . . Կանայք եթէ պահ մը միայն խորհէին այն ամեն բան՝ զոր կը կորսնցնեն սակաւ քնտանեկան երջանկութիւն, զիրք, անուն, պատուի սէր վաղ անցուկ քմայքի մը, անամէջ տարօրոնքի մը, ի շնորհս հոմանի մը՝ խաբուած ամուսինէն զրեթէ միշտ նուազ արժանաւոր, որ իրենց պատիւը մէկ ստկի ընելէ ետք՝ որ մը ճանձրոյթով, յայրաւնքով՝ եթէ ոչ արհամարհանօք կամ գգուանօք պիտի հեռանայ իրենցմէ՝ կեղծ սիրոյ մը միւսնոյն պատիր յայտարարութիւնները ուրիշի մը կրկնելու համար (եթէ ժամը եկած չէ վերջ մը ընելու, ամուսնութիւն մը կեքելու), եթէ կանայք պահ մը խորհէին, կ'ըսեմ, յեղակարծ ու անտու վայելումի մը միտարէն իրենց բոլոր տուժելիքները՝ որոնց մէջ նոյն իսկ իրենց արժանապատուութեան կորուստն ալ կայ, նոյն իսկ այն անձին քով՝ որու ամէն բան կը զոհեն, ո՛չ չգիտի գլորէին բնաւ այսպիսի կորստաբեր ծուղակի մը մէջ՝ որու ամենաթանձր թեւերը զժուար չէ տեսնել՝ միայն թէ մէկը աչքերը բանայ տեսնելու համար Այո՛, իրենց մեղանշական չրթունքը գանու մով պիտի հեռացնէին բաժակէ մը՝ որմէ քաղցրութիւն ճաշակել կը յուսային ու դառնութիւն ու անպատուութիւն միայն կը քամեն գրեթէ միշտ . . . Եւ կանանց սեռը՝ այնքան խորամանկ որքան տկարամիտ սաէպ՝ անկարող կ'ըլլայ այս պարզ հաշիւը ընել անփորձ մանկան մը նման որ կը շարունակէ խաղալ այն անել վիճին մօտ՝ ուր պիտի գահավիժի իր աչքին տակ վստացող անպակաս օրինակներէ չաթափելով բնաւ . . . Ինչպէս մերժել բարձր երևակայութեան ու աշխատէս հրաւիրող զգացմանց տէր մարդ մը՝ որ իր յարգն ու արժէքը հասկցած է գերազանցապէս, որ իր սիրովը կ'այրի կը տոչորի մեռնելու ատրիճան, և որու քով միայն իր պատկառելի սիրտը՝ որ անկատար յագուրդ գտած էր միշտ, պիտի կրնար վայելել, սիրոյ մ'այն անպատու՝ երանութիւնները՝ զոր զինք խաղաւ չհասկցող անհրահանգ ու անտաշ եթէ ոչ սառ ու անդգայ ամուսին մը անկարող կ'ըլլայ ընձեռել իրեն . . .

Եւ միւր երևակայութեամբ ճամբայ ելող այս կանայք՝ ինքը զինքնին վիպային հերոսուհիի մը տեղ դնող այս թեթեւ արարածները, ոչ իսկ կը մտածեն թէ զիրենք գլխէ հանող

ասպետները՝ որք կանացի դիւրահաւանութիւնը կը շահագործեն, ոչինչ ունին կարուսելիք շնութեան այս առուտութեն: Ընկերական անհեթեթ ու անիրաւ պայմանադրութիւն մ'այնպէս կ'ուզէ որ անոնց պատուոյն վժար չհասնի ամենեւին, մինչև անգամ կարենան պարծիլ ու գոռոզանալ իրենց անբարոյ յական շահատակութեամբ՝ որ ընկերութեան առջև կինը միայն խայտառակ ու սևերես կը թողու, իգական սեռը իրեն խորամանկ ճանչուած մտքով այս խիստ պարզ հաշիւն ընելու անկարող կ'ըլլայ ստէպ՝ մինչև այն ազնաւոր օրը ուր լքամար կամ գայթակղութեամբ իրենց անխորհուրդ ընթացքին դառն հետևանքները կրէ բարոյապէս ու մերթ նիւթ ապէս ալ:

Այդ նախասահմանեալ զոհերէն մէկն էր նաև մեր թեթևասօլիկ հերոսուհին՝ որ գործած տրտմական մեղքով այնքան շարաքար կը պատժուի իր կնութեան ու մայրութեան կրկնակի հանգամանքներու մէջ, ու կը դառնար թշուառ ու արշամարհ արարած մ'աշխարհի առջև . . . :

Ասկէ երկու տարի յառաջ իր անդրանիկ որդին ծանր հիւանդութեամբ մը բռնուած՝ տասնութամեայ ծաղիկ հասակը կը կեքէր իր հօրը ու մեծ մորը գրկացը մէջ: Խեղճ գիւղացին մեծամեծ ծախքերով Խզմիրի հինգ առաջնակարգ բժիշկներ կանչած էր իր սիրական զաւակին սնարին մօտ, այլ, աւագ, Հիպոկրատի աշակերտներու ապիկար ճգանց հախառակ հիւանդը ընկճած էր իր տոկուն ու կայտառ կազմով տասն և ութ օր բուռն ախտի մը դէմ մաքառելէ ետև: Դժբաղդ էլէնին, որ տասն և հինգ տարուան մէջ անգամ մ'իսկ չէր տեսած սիրած ու գուրգուրացած զաւակին երեսը, իր բոլոր պաղատանաց հակառակ չարտօնուեցաւ մահամերձ սիրական հիւանդին մահճին մօտ երթալ ու գէթ անոր աչքերը փակելու մխիթարանքն ունենալ: Միևնոյն գիւղին մէջ բնակիլ, որհասական դեռաւոր զաւակ մ'ունենալ, ու չկարենալ մօտենալ անոր՝ գոնէ՝ մայրական վերջին համարոյ մը գրոշմելու համար սիրական հիւանդին թառամ աշտերուն վրայ, վերջապէս ըստ ամենայնի օտար մը դարձած՝ օտարներէ՝ առնուլ անոր մահուան սեւ լուրը: Դ՛հ, կարի խիստ էր այս: Խեղճ մայրը տրտմութենէ ու վառ խեղակորոյց՝ ճամբուն վրայ սպասած էր սրաածմիկ աղէկէլ ճիշերով զաւակին անունջ դիակին վրայ խնալու համար՝ զոր կ'ողողէր արտասուք և սրտածմիկ կականներով: Թոտորի չ'կրցաւ այս դերասան մխիթարանքը արգիլել սրբեկորոյս աննսեհ մօր՝ որ միահամուռ գութ ու արգահատանք շարժած էր յուղարկաւոր խումբին մէջ:

(Ս և ա գ ե ա լ և յ ա ճ ո ղ ր ւ ու լ)

Մ. ՆԱԽԱՍԵՐԱՆ

ՏԻՊԱՐ ԻԱՀԱՆՈՒՆ

(Շար. եւ վերջ)

Երկու ամիս առաջ, ժառանգական գործի մը կարգադրութեան համար, ստիպուեցայ մօտակայ քաղաք մը երթալ. գործս կը պահանջէր որ տեղւոյն քահանային հետ ստեպ տեսակցութիւններ ունենայի:

Դեռ չի մեկնած մտովի կ'ըսէի թէ՛ տեսելիք քահանաս, միւս գիտցած քահանաներէս տարրերութիւն մը չպիտի ունենար. նա ալ՝ անոնց պէս, շահամալ, տգէտ ողորմելի արարած մը պիտի ըլլար, և հակակրօնքով ղեկընէ՝ կը փնտռէի միջոցներ՝ որով կարելի եղածին չափ քիչ պատեհութիւն ունենայի ունոր մօտենալու: Մեծ եղաւ զարմանքս և հասկցայ թէ չարաչար սխալեր եմ երբ հասնելով՝ յիշեալ քաղաքը մեր քահանային այցելութեան դացի: Ո՛հ, չպիտի մոռնամ երբեք անոր հեզ ու պատկառելի դէմքը, կարծես համակ անձը օրբութիւն կը բուրէր: Երկու ժամու չափ մնացի այս քահանային մօտ և կըցայ հասկնալ թէ որքան դերազանց մեկն էր. բաւական շահեկան խօսակցութիւններ ունեցայ հետը, նա ամեն խնդրի, ամեն նիւթի վրայօք մեծ հմտութիւն ունէր, բազում աստուածաբանական գիրքեր կարդացեր և ուսումնասիրեր էր: Չիկար կրօնքի վերաբերեալ հարց մը զոր անգիտանար, նաեւ՝ մեծ փորձառութիւն ու գիտակցութիւն ունէր աշխարհական գործերու մէջ, վեհ ու բարձր հոգի մը կը կրէր նա, իւր սիրտը գլխութեամբ ու սիրով վառուած՝ կը խօսէր թշուառութեան վրայ, անասանոն կարեկցութիւն ունէր տառապեալներու համար և իւր բոլոր ժամերը կուտար անոնց վիշտերը ամբելով:

Քաղաքացիք գովեստիւ ու յարգանքով կը խօսէին իրենց քահանային վրայօք. նոքա շատ չպարտ էին որ իրենց մէջ ունին այսպիսի աննման եկեղեցական մը. նա քաղաքին պահապան հրեշտակն էր, բարեկամն էր մահաւանդ խեղճին ու տկարին, հաղիւ եկեղեցին իւր պաշտօնը կատարած կը շրջէր աղքատ թաղերը, կը մանէր ամեն տուն՝ միոյն մէջ հիւանդ մը կար սփոփելիք, միւսին մէջ սգաւոր ընտանիք մը մխիթարել պէտք էր, ուրիշ տան մը՝ անօթութիւնը ոտք գրած՝ հարկ էր օգորմութիւն մը ձգել: Վերջապէս՝ առտուանէ մինչև իրիկուն, իւր ամբողջ ժամանակը խեղճերու, թշուառներու մօտ կ'անցնէր՝ ձեռքէն եկած բարիքը ընելով: Ստեպ հիւանդանոց կը մտնէր՝ և մօտենալով հիւանդներու՝ որպիսութիւննին կը հարցնէր, մտերմօրէն կը տեսակցէր հետերնին ու սփոփել ու բաջալերական խօսքեր ուղղելով անոնց, հրաժեշտ կ'առնուր:

Ես սիրութիւն ըստած բանը նա չէր գիտեր, իւր կեանքը զոհողութեանց շարք մ'էր, ուրիշին ըրած բարիքին մէջ կը փնտռէր միայն երջանկութիւնը, օգտակար ըլլալ՝ այս էր իւր սկզբունքը: Բարութիւն, հեղուութիւն, քաղցրութիւն էին իւր ընտելեան յատկանիշերը, կ'այցելէր չքաւորներու, աղքատներու խրճիթները, անոնց ընկերակցութենէ հաճոյք կ'ըզգար և հայրական հոգածութեամբ վիճակնին կը հարցնէր, գործերնուն վրայօք տեղեկութիւններ կ'առնէր և պէտք եղած օգնութիւնը կուտար անոնց, Հարուստ ընտանիքներու տուներ ալ այցելութեան կ'երթար, բայց

Նպատակը իւր անձին համար ստակ շորթել չէր ամենին. օգնութիւն, պաշտպանութիւն կ'հայցէր խեղճերու և թշուառներու համար, անգործ մարդիկ կը յաճնարարէր, նպաստ կը խնդրէր բարեգործական հաստատութեանց համար:

Գիտէր որ բարեպաշտ մէկը չեմ. եկեղեցի երբէք ոտք դրած չունիմ, բայց միմիայն այս սուրբ մարդն մտիկ բնելու համար սխալ Աստուծոյ տաճարն փութով յաճախել, Վիրակի սրբի՝ որ միշտ քարոզ կուտար, եկեղեցին խուռն բազմութեամբ կը լեցուէր: Ո՛հ, որքան հոգեշունչ ու քաղցր էին իւր խօսքերը, պիտի կարծէիր լսել տաւրեալ մը, Յիսուսի ճշմարիտ աշակերտ մը՝ որ Տիրոջը աստուածային պատուէրները մտիկ ըրած՝ կուգար կրկնել զանոնք իւր ունկնդիրներու: Առանց ճոռամբանութեան, շատ պարզութեամբ՝ կը բացատրէր քրիստոնէական կրօնի գեղեցկութիւնները, կը ջունցներ կատարեալ և բարի մարդու մը պարտաւորութիւնները, և երբեմն ինչչով կրօնքի վերացական բարձունքէն՝ իրական կեանքի վրայ խօսելով ազգի ներկայ վիճակը կը պարզէր, մոգովորդի պէպէտքով լրջ տեսութիւններ կ'ընէր և անդադար՝ ազքատութեան, թշուառութեան կրթական գործերու կը հրաւիրէր ամենուն ուշադրութիւնը, և այդ բոլորը՝ այնքան ոգևորութեամբ, այնքան խանդով կ'ըսէր որ՝ ուղղակի սրտին կ'երթար և ամենատարբերներն իսկ կը յուզէր:

Այս առաքինի երեցը միլեւանդութիւն չունէր երբեք և ամենուն հետ թոյլտեսութեան ու ներողամտութեան ոգւով կը կարուէր: Չէր ատեր, չէր արհամարհէր ուրիշ կրօնները, այլ ամեն ազգի հաւատքին մէջ՝ մեծ բարոյական կը գտնէր: Իւր այլազգ պաշտօնակիցներու հետ սիրալիր էին իւր յարաբերութիւնները: Չէր դադրէր ըսելէ՝ թէ՛ իւր ազգակիցներուն, թէ՛ օտարներուն՝ որ մարդիկ անխտիր ինչ կ'ընէին, ինչ ցեղի որ պատկանէին, եղբայր են, թէ՛ ընդհանուր մարդկութիւնը ամբողջութիւն մը կազմէ և անոր սահմանուած կա՛մէկ տեսակ հախախնամութիւն: Քրիստոնէութեան բուն ոգին անոր հիմնադրին չափ ըմբռնած էր, միթէ՛ Քրիստոս բոլոր մարդիկը եղբար չէ՞ր նկատեր, միթէ՛ նա, զիբար սիրել ու իրարու օգնել չէ՞ր քարոզէր. նորա վարդապետութիւնը՝ մասնաւոր ազգի մը համար չէր և ոչ ալ սոսկ իւր անձին վրայ կը կայանար, այլ եղբայրութիւն, ընդհանուր եղբայրութիւն էին իւր կրօնքի սկզբունքները, Հետեաքառ քրիստոնէայ անուանին տրժանի չպիտի ըլլար այն անձը որ չհասկնալով քրիստոնէութեան այս էական սկզբունքը պիտի ատէր տուրբեր կրօնները ու ազգերը:

Ինչքան մեծ տարրերութիւն այս գերընտիր յատկութիւններով օժտուած քահանային և այլ կարգ մը մարի, ագետ քահանաներու միջև: Մինչդեռ ճշմարիտ եկեղեցականի մը պարտաւորութիւնը պիտի ըլլար Յիսուսի ցուցուցած շաւղին հետեիլ, անոր վարդապետութիւնները անթերի գործողութիւն: Մինչդեռ քրիստոնէական կրօնի հիմնադիրն՝ աշխարհային բաներէ հեռացում կը քարոզէր և անդադար կը կրկնէր ըսելով «Ժախեցէ՛ք ձեր ինքնը և աղքատաց տուէր» մեր քահանաներէ շատերը՝ իրենց նուիրական պաշտօնը՝ նկատելով շահու ամենալաւ միջոց մը՝ դրամ վաստակելու ետեւէ էին, հարստստի յուզարկուողութիւններու, հարստիքներու, ամուսնաբաժնիւններու մէջ՝ երեւան կը հանէին իրենց եռանդուն պարտաճանաչութիւնը ու երկիւղած քարեպաշտութիւնը. թո՛ղ անդին մամբրով

սպասեր արքատին ննջեցալը կամ հարստիքը, ստակ չեղած տեղը ո՞վ կ'երթար, ի՞նչ փոխ յոգնի, լեզու թափել երբ լաւ վարձարութիւն չիկար: Կարդացեր էք անշուշա Ասուպի մէջ՝ քանի մը տեսակ քահանաներու նկարագիրը՝ «շահամոլ քահանան» «ցոփ քահանան» «տգէտ քահանան» և ուրիշ զատ, զատ պատկերներ՝ որոց մէջ կարծեմ՝ նշմարած էք իրական անձեր, քահանաներ՝ որոնք ձեր շուրջն են, միշտ պատեհութիւն կ'ունենաք տեսնելու այս պատկերներու մէջ՝ վերլուծած եմ ատենց հոգեկան վիճալը, ի վեր հանելու նկրտած եմ անոնց քսութիւնները, կեղծիքն, կոշտութիւնն, ցուցուցած եմ վերջապէս թէ երբեմն՝ ինչ անշուշ միջոցներու կը դիմեն ոմանք շահամոլութեան նպատակի համար: Հիմա կը հասկնաք թէ ինչո՞ւ ժողովուրդն ընդհանրապէս չ'արգէր կարգ մը քահանաներ, ինչու համար եկեղեցիէն կը պաղի, ճշմարիտ արժանիք ունեցող քահանաներ հազուադէպ են մեր մէջ, ամեն ոք պիտի յարգէր, պիտի պատուէր իւր քահանան եթէ ունենար նա իւր կոչման բարձրութիւնը և նմանէր՝ քիչ մ'առաջ իմ նկարագրած՝ իրաւամբ տիպար կոչուելու քահանային:

Ն. Ա. Գ. Ս. Ս. Ս.

ՔԱՏԵՐԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆԸ

Ի ՆՊԱՍՏ ՍՂԲԱՏ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՅ ԸՆԹԵՐՑԱՍԱՆ

Ամսոյս 14 ին Շարաթ գիշեր ժամը 9 ին քաղաքիս Աղւառ-Խնամ Ընկերութեան և Հայ Ընկերացւորն միացեալ Վարչութիւնները թատերական չքեղ երեկոյթ մը տուին Հասարակութեան. Ներկայացուած խաղն էր՝ Խաչ-Քալա, կատակաստան ողբերգութիւն Գ. Սնդուկեանցիւ Հոյսիսիմեան վարժարանի սրահը ժամանակէն առաջ գրաւուած էր հատրնաիր բազմութեամբ մը:

Պ. Գ. Սնդուկեանց միակ չեղինակն է՝ որ ձեռք զարկած է մեր մէջ մշակել թատերական գեղարուեստին ճիւղը: Իր գլխաւոր նպատակը եղած է կորովի շեշտերով և արուեստագէտի նուրբ ըմբռնումներով բեմի վրայ պատկերացընել մեր առճմային բարքերը՝ իրենց այլազան երևոյթներու տակ: Վրճի՜ն փափկութիւն ու ճարտարութիւն, երանգներու այլազան և կենդանի դունագեղութիւն մը՝ իր պէ՛տքերուն որոշիչ հանգամանքը կը կազմեն:

Զարմանալի է արդարեւ Պ. Սնդուկեանցի խողերուն տալաւորութիւնը հանդիսականին վրայ, որ Եւրոպական բեմերէն փոխադրուած և շատ հեղ անճարակ զերասաններու ձեռքով

մայրենի օտարաստութիւնը խաղերու թաղման ականատես ըլլալէ ետք, յանկարծ ինքզինքը կը գտնէ Մեդուկեանցի գծած խոշոր հայելիին առջև: Թեթև ժպիտ մ'է որ նախ կը փոթ փոթէ իր շրթուքը: Բայց հետզհետէ՝ տեսարաններու յաջորդական ապաւորութեան տակ, սրտտալիք քրքիջ մ'է կը փրթի իր կոկորդէն: և ալ յոժարակամ անձնաաւեր կըլլայ խաղին ելեէջներուն: Եւ երբ թատերասրահէն մեկնի, իր հետ կը տունի առողջ գաղափարներու պաշար մը:

Այս երևոյթի պատճառը բուն իսկ թատերաստի նիւթին մէջ փնտտելու է, ուր նկարուած տիպարները իրենց բնական իսկութեամբ այնչափ մօտ են մեր աչքին, մեր սրտին որ ամեն օր և ամեն ժամ անոնց կ'արժակատարինք, կը ծիծաղինք անոնց կեանքի տարօրէն ըմբռնումին վրայ, պաշտելու աստիճան կը սիրենք անոնց դեռ անարատ պահուած տոհմային բարքերը, կը նշաւակենք անոնց յետասմիտ գաղափարները և կը պախտրակենք անոնց ծայրայեղ շահամոլութիւնը, որով՝ բարեկամութեան սուրբ անուան ներքև կը կողոպտեն ու սիրոյ դիմակին տակ կը չահագործեն: Տեսարանի վրայ այս բաղբերուն խտացումն ու անձնաւորութիւնը՝ հեգեկան բուռն տպաւորութիւն մը կը թողու մեր էութեան վրայ, և կ'ստիպէ զմեզ, գրեթէ ակամայ, դիտել մեր շուրջը, մեր քովը, մեր ներքոյ: Խախտաւոր մին է այս կարգի խաղերէն: ահա՛ անոր համառօտ ամփոփումը:

Դէրոք Մասիսեանց, համալսարանի չըջանաւարտ մը, Մարտիրոսեանի տունը փնտտած պահուն՝ փողոցի մը անկիւնը կը տեսնէ Եսայիի կիներ — Նաթալիան, որու գեղեցկութենէն յաջորդապէս քանի մ'աննշան հարցումներով կ'ուզէ հետը խօսակցութեան բռնուիլ: Բայց Նաթալիա, թողունքի պէս թեթև և երկչոտ, խոյս կուտայ՝ մօտը գտնուած Կարապետ Զամալաքեանի տունը, ուր է նաև Զամալաքեանի յետին ծայր տղեղ և կարճահասակ աղջիկը՝ Մարգրիտ: Մասիսեանց, խենդի պէս սիրահարած Նաթալիային (զոր աղջիկ կը կարծէ), անոր ամուսնոյն՝ Եսայիի կը պատմէ իրողութիւնը, մատնանիլ կ'ընէ գեղանի սիկինոյ մօտ՝ տունը, կը հարցափորձէ տան բնակիչներու մասին, և տեղեկանալով որ հոն աղջիկ մը (Մարգրիտ) կը բնակի, կ'առաջարկէ անոր՝ որ իրեն համար աղջկան ձեռքը խնդրէ հօրմէն: Եսայի, առանց կասկածելու որ խնդիրը իր կնոջ վրայ կը դառնայ, ուրախութեամբ յանձնառու կըլլայ խնամութիւնը կատարելու: Խաղին ամբողջ հանգոյցը այս բնորոշ վրայ հիւստեամ է:

Եսայի իսկառիպ զէմբ մ'է՝ մին անոնցմէ՝ որոնք զեղանի կին մը և րարեկեցիկ վիճակ մ'ունենալով՝ ինքնագոհ կեանք մը կը վարեն, առանց մասնակցելու այն հզօր հոսանքին որ յառաջագիժուած ինչ կ'ըսուի՝ Նորածնութիւնը՝ կ'ատէ իրրև միասակա՛ր չնայելութիւն մը և ո՛ւսմունքն ու գիտութիւնը կը համարի պատճառ անհմային բարուց վատթարացման։ Բայց և այնպէս խղճամիտ է, պարզասիրտ, պարկեշտ և ուղիղ, և իր զաղափարները րացատրելու այնպիսի միամիտ ձև մ'ունի որ լսողին խնդ ուք կը պատճառէ։

Արարպետ Զամպաքեան՝ լսելով Մասիսեանցի առաջարկութիւնը, ինքն ալ զարմացած է. Եսայիին խօսքերէն հեազհետէ կը կռահէ որ գործին մէջ սխալ հասկացողութիւն մը կայ։ Կը գուշակէ որ Մասիսեանցի տեսածը՝ Նաթալիան է և ո՛չ թէ Մարգրիտը։ Այդ ուշանայ ճամբարտութիւնը Եսայիին յայտնէ, որովհետեւ, միտք ունի զանի իրրև գործիք ծառայեցնել իր պատրաստած յատակադ ծին, որ է՝ Մասիսեանցը իր տունը հրաւիրելով՝ Մարգրիտը իրեն ներկայացընել և օրիորդին աղերսարկու նայումքին ներքեւ՝ երիտաւարդին վայրկեանական շրմիթութենէն օգուտ քաղելով՝ նշանախօսութիւնը կատարել։ Եսայի իր կատարեալ պարտութեամբ՝ Զամպաքեանի հըր մէկ գործակատարը կը դառնայ։

Մինչդեռ Մասիսեանց կը պատրաստուի Զամպաքեանի այցելութեան երթալ, ահա՛ տեսարան կ'ելլէ միջնորդ - խնամի Դամպէրի, Մասիսեանցի մէկ ազգականը, գոր իր հայրը Քեթեւան մասնաւորապէս կանչել տուած էր՝ Մարգրիտի Քիզիգական և բարոյական հանդամանքներու մասին տեղեկութիւն քաղելու համար։ Դամպէրի բերանը դուր դադար չունի. կարծես ջաղացքի քար մ'է զեղուն որ շարունակ կը դառնայ։ Պռոտախօս ճամբարտակութեամբ կը պատմէ իր նշանտուքի շահատակութիւնները և այդ պատճառաւ շահած զրոյսները։ Լսելուն պէս որ Մասիսեանց պիտի նշանուի Օր. Մարգրիտ Զամպաքեանի հետ, դիւահարի պէս վեր կը ցատկէ տեղէն, կը պոռայ, կը կանչէ և կը բողբէ՝ իր միջնորդի իրաւունքը ոտնակոխ ըրած ըլլալուն համար և Մարգրիտի Քիզիգական կազմութեան մասին այնպիսի աննպաստ բառեր կը փոխցնէ բերնէն, որ քիչ կը մընայ որ գործը աւերէր, եթէ Եսայի՝ նշանացի չհասկցընէր իրեն հակառակը պնդելով՝ կ'ըրիկ գումարի մը փոխարէն։

Բայց կտակածը մտած է Մասիսեանցի սիրտը։ Եսայիի բար-

վազայտ շփոթ կերպարանքը և Ղաժպէրիի երկդիմի անորոշ
խտրեքը գիւք դառնութեամբ կը լեցնեն: Ինչո՞ւ այսքան
եռանդն ինկած էին գիւք նշանելու, ենչո՞ւ կը պահանջէին որ
անպատճառ նշանի մատնին զրկէր՝ առանց օրիորդը տեսած
ըլլալու: Այս ամենուն տակ գաղտնիք մը կար: Պէտք էր այս
հանելուկը լուծել: Ուստի բացարձակապէս կը յայտնէ՝ որ սին-
չե որ աղջիկը շտեմնէ և անոր հետ չխօսի՝ ո՞ր և է գործի չը
ձեռնարկէ: Միւս կողմանէ Ղաժպէրի իրեն խոստացուած 200
մէճիտը կտանայ ի վարձ իւր աշխատութեան: Բայց միջնորդ-
ներու յատուկ ճարպիկութեամբ՝ բուն իսկ իրողութիւնը
գաղտնի կը հաղորդէ Մատիսեանցի:

Սակայն Զաւակաքեան յուսահատիլ չգիտէ. իր դատակարգի
մարդոց քով հնարքներ չեն պակսիր: Իր առաջարկութեան վը-
րայ՝ Ետայի գրեթէ բոնի անոր տունը կը ասնի Մատիսեանցը,
զայն կը փակէ կողմնակի սենեակի մը մէջ և կը պատուիրէ
պատուհանէն լռիկ գիտել սրահին մէջ անցած տեսարանը: Եւ
ահա անոյշ և յուզիչ ծայն մը, նուագարանէ մ'արձակուած
թրթռուն մեղեդիի նման, նուագուն ելնէջներով կուգայ ցըն-
ցել Մատիսեանցի հոգին: Հրաշալի գեղեցկութեամբ կին մը,
սրահին խորը կանգնած, կ'երգէ մեղազոտ ջնջներով: Նաթա-
լիան է այն, որ իր սիրադրուժ տարփաւորին կ'ուղղէ իր լաւա-
խառն հեծեծանքը:

Ա՛յս իմ սիրական, ինձմէ հետացար,

Ես բեզ ի՛նչ ըրի որ զիս ուրացար:

Լաւ էր որ իմ սիրտ մխկիր դաշայն,

Քան թէ զիս այսպէս մոռանալ իսկոյն:

Մատիսեանց, պատուհանին տոջն գերազայն հիազգացու-
մով յաղիւտակուած, անզգայաբար ծունը կը դնէ և աղերսաբ-
կու ձեռներով իր քով կը կանչէ սրտի պաշտելին, մինչդեռ
քիչ մ'անցին, սրահին դուրսը, զաւելտական ուրիշ տեսարան
մը կ'անցնէր: Ետայի, որ Մատիսեանցի դրան քով պահակի
օրաշտուն կը կատարէր, լսելով իր կնոջ երգի ձայնը, երեսը կը
խաշակնքէ, սուրբերը կ'ջեցնէ երկնքէն, երգուելով՝ որ լսածը
ո՛չ թէ Մարգրիտին, այլ Նաթալիայի ձայնն էր, Ուստի գլու-
խը սրահի դռնէն ներս կ'ուզէ խթել՝ երգողը տեսնելու հա-
մար: Բայց դրան ետև գահիճի նման կանգնած է Զաւակաքեան,
որ սպասնալից ձայնով կը պօռայ իրեն «Ի՞նչ քաջուէ, կո-
վու գլխիս, ականջիդ ձայնն է եկեր»:

Գէորգ Մասիսեանց ալ իր որնչումը տուած է. Եսայիին հետ պաշտօնապէս կը ներկայանայ Զամպաքեանի տունը՝ Նշանախօսութեան մատենին անձամբ տալու համար: Պատուաւորաբար կանփախաւ արձ խօսքերէ ետք՝ Մարգրիտին կը մօտենայ, որուն անձնակրօն կ'ոյններ և երկայն շրջազգեստ մը հագցուցեր էին՝ հասակին կարճութիւնը պարակելու համար: Բայց հազիւ քանի մը քայլ կ'առնէ, և ահա քարացած կը մնայ. . . : Հմայքը փարատուեալ էր և ինք՝ հիմայ տխուր իրականութեան մ'առջև կը գտնուէր: Մարգրիտ՝ իր պաշտօն՝ աղջիկը չէ՛ր. . . : Ով կատաղութիւն. . . : Եւ միջեւ Մասիսեանց մահացու նախատիքներ կը տեղայ: Զամպաքեանի գլխուն, զանի կռելով վատ և որդեսպան, Զամպաքեան կը շարունակէ իր կեղծաւորի զգուշի դերը կատարել, Մարգրիտ կը նուազի և Եսայի, սպասուորէն տեղեկանալով՝ թէ փողոցի անկիւնը կանգնող կինը Նաթալիան էր, կայծակի արագութեամբ դուրս կը նետուի և կնոջը օձիքէն րոնած՝ տեսարան կը բերէ: Եւ ահա՝ վերջի ամենէ բուռն զաւէշտը՝ Մասիսեանց Նաթալիան վրայ կը նետուի՝ զայն գրկելու համար, մինչդեռ Եսայի գերմարդկային ճիգեր կը թափէ՝ զանոնք իրարմէ բաժնելու համար՝ պուշալով. «Վա՛յ թշուառական վա՛յ, ծօ՛ւ ես իմ ձեռքովս պիտի ընեմ եզեր կնոջս նշանախօսութիւնը. . . : » Հանդոյցը կը լուծուի ընդ հանուր խառնակութեան մէջ, և վարագոյրը կ'իջնէ Մասիսեանցի աղաղակով, Այ՛ն Նաթալիա (հաշտ լուր) և Եւ իրօք, Մասիսեանցի համար նշանուելու փափաքը՝ մեծ փորձանք եղաւ:

Հանդիսականք մինչև վերջ հաճոյքով ունկնդրեցին խաղին, արդարաւի զարմանքով հետաքրքրուելով տեսարաններու ձևերու և շարժումներին, որոնք խիստ բնական էին, շնայելով որ այդ երկուստարկը (Աղքատախնամի և Ընթերցատան անդամներ) առաջին անգամն էր որ բեմ կ'ելէին:

Զամպաքեանի և Վամպերիի կրկին դերերը կատարեց Պ. Տիւրան Ռաֆայէլ առաջնակարգ վիմագիր, որ իր կատարեալ գիտակցութեամբը զաւէշտական ձևերով՝ քանիցս ծափահարուեցաւ: Եսայիի դերը Պ. Երուանդ Կիւրիսեան կատարեց՝ մեծ յաջողակութեամբ, մինչև վերջը հաւատարիմ մնալով իր միաժամ հայու դերին: Նաթալիայի դերը առաւ Տիկ. Գոհարիկ Գալեա. իսկ Մարգրիտինը՝ Օր. Արաքսի Դիրինեան, որոնց դեր

բասանական արուեստին մէջ ունեցած կարողութիւնը ամեն գովեստէ վեր է:

Աղքատութեան և Հայ Ընթերցատան երիտասարդ անդամները կը շնորհաւորենք իրենց մեզք բերած փաշտուն յաջողութեան համար, յորդորելով որ յարատեւեն իրենց հանրօգուտ մեռնարկներուն մէջ, մերթ ընդ մերթ տեսարան հանելով տոհմային կեանքէ թատերախաղեր, որու մեծ հաճոյքով պիտի լսուն Հայ Հասարակութենէն:

Ա. Տ.

ՄԱԳՆԵՏԱԿԱՆ ՈՒԹԻՒՆ *

Մագնիտական գործողութեան մէջ էական կէտ մը կայ, զոր նկատողութեան առնելու է, ան է համակրութիւն և հակակրութիւն (զարմանալի բան է, արթուն ժամանակը ինչ որ կըզգայ անձ մը այս երկու բառերու զօրութեամբը, նոյն կ'ըզգայ նաև իւր խորունկ քնոյ մէջը) առաջինը մագնիտական քնոյ յաջողութեան կը նսլաստէ, իսկ երկրորդը բոլորովին կ'արգիլէ:

Հին ժամանակուան երէցները կամ քահանաները. ազմուկներէ, ձայներէ հեռու ըլլալու համար կղզիացեալ բոլոր արտաքին յարաբերութիւններէ, տաճարներու մէջ ազատ կը գործէին, հանդարտ մտքով:

Չմեռուան եղանակի մէջ, աւելի լաւ է տաքուկ սենեակի մէջ քնացընել և ամառը զով սենեակի մէջ քան թէ օդի հոսանքի մէջ. մագնիսողն (magnétiseur) պէտք չէ որ երկար ժամանակ անօթի ըլլայ, և ո՛չ ալ ստամոքսը շատ բեռնաւորուած, գործողութիւնը սկսելէ առաջ յողնած ըլլալու չէ, իւր անձնական կազմուածքը լաւ վիճակի մէջ, առողջ, ուրախ և բարի կամք ունենալու է. որպէսզի իր մագնիտական հոսանուտը մերթ վրայ աւելի զօրաւոր ըլլայ:

Գիշերաչիլիկ աստիճանին մէջ գտնուող մէքը, իւր վրայ գործողին, աչքերէն և մատերու ծայրերէն իւր վրայ ուղղած հոսանուտը յստակ կերպով կը տեսնէ. այս հոսանուտը տարրական է. նախ և առաջ թեթեւ նուրբ սպիտակագոյն և, երթա-

* Տե՛ս, քիւ 6 երես 220:

լով փայլուն, շողաւոր կը տեսնէ, որով իւր աստիճանին ամենակատարեալ ըլլալը կը յայտնուի, այս կէտին թէ որ դժուար է հեղք խնամքով ուղղել գիտնալու է. որպէս զի այս յատկութեանէ չի հեռանայ:

Յստակատեսութեամբ է որ գիշերաչրջիկը աչքերը գոց կըրնայ կարգաւ. քովը եղած և յարաբերութեան մէջ գտնուած անձին հարցերուն պատասխանել, եթէ տկար է տկարութիւնը քննել, պէտք եղած դարմանը ըսել. նոյն իսկ իւր անձը կարող է լաւ դիտել, և պէտքերը իմացընել. աստիճանը ընդհանուր չըլլալով հազուադիւր է, այս յատկութիւնը ունեցողը ընտիր մէտ մ'է:

Գործողը, (consultation) հարցումներու միջոցին անաշառ ըլլալու է, բաւական քիչ հարցումներ ընել, և շահապարելով ժամանակ տալ պատասխանելու (այս գիտութեան անկարող և անտեղեկ անձեր, մագնիտականութեան վրայ ծուռ գաղափարներ յառաջ բերելու պատճառներ տուած են):

Մագնիտական գործողութիւն ընելու համար միայն միջոցը և կերպը — հեղք, (sujet) աթոռի մը վրայ հանդիստ կը նըստի, առանց որ և է հոգ, ժտածմունք ունենալու, այլ միմիայն քնանալու փափաք. մագնիսողը մէտին դիմացը աւելի բարձր կէկ աթոռի մը վրայ նստելէ ետքը իւր բոլոր ուժը, կամքը հաստատելով. մէտին երկու փթամատները իւր փթամատներուն դպած, կը հրաւիրէ մէկմէկու աչաց մէջ շիտակ նայելու. 10. 15 կամ 20 րոպէ շարունակ նայելովը, մէտը տեսակ մը քրնանալու թուլութիւն կգգայ. անդամները կը տկարանան և կամովին աչքերը կը գոցուին, կը քնանայ: Այս առաջին քայլն է. այս դուրսեան մէջ կը շարունակէ գործողն մինչև որ հեղք անզգայութեան մէջ կը յառաջանայ. որմէ ետքը իւր բնական լուրութիւնը կը դադրի, մթութեան մէջ ո՞ւր ըլլալը չգիտեր:

Անզգայ ըլլալը փորձելու համար գնդասեղ մը բազուկը մըղելու է, որու անտարբեր ըլլալու է, մի միայն իւր գործողին ձայնը, զայելը, լսելու և զգալու է:

Ոյսպէս հոսանուտը գլուխէն բազուկներուն վրայ, և բազուկներէն բոլոր մարմնոյն հաղորդուելով, մէտն ալ աւելի խորունկ քունի կ'ենթարկի որուն հետեւանքը կըլլայ գիշերաչրջիկ աստիճանը: Աւերջը կը հասնի օրինաւոր յստակատեսութիւն. այն ժամանակըն է որ մթութիւնը կը փարատի. ցորեկի նման լուսոյ մէջ կը գտնուի. և կսկսի իւր բոլորտիքը տեսնել. և ուրախ է:

Ամեն հիւանդանոցներու մէջ գտնուող հիւանդ կամ վիրաւորեալ անձի մը վրայ վիրահատութեան գործողութիւն ընելու պէտք մը ունենան նէ անզգայութեան աստիճանին հասցընելու համար մագնիտական քուէ տալու գործողութիւնը կ'ընեն, և վիրաբույժը ազատով ըլլալով որ իւր հիւանդը ամենակատարեալ անզգայ է, ամենահանդարտ կերպով անանց վտանգի կը գործէ իւր արհեստը, և գործողութիւնը լմնալէ ետքը երբ անձը արթնցընեն, ամենեւին տեղեկութիւն չունենար, իւր քուէ եղած ժամանակը, իւր վրայ եղած գործողութենէն:

Կրնան գտնուիլ այնպիսի անձեր՝ որոնք մագնիտական քնայ հետամուտ կը կարծուին, ասոնք միայն աշաց արտաանունքները կը զօցեն ու բանալու դժուարութիւն կունենան, բայց քունացած չեն. կը լսեն և կ'զգան. այս աստիճանէն քայլ մը անդամ կարող չեն յառաջ երթալ որովհետեւ ակամայ կամ կամուս վին հոգ մը, մտածութիւն մը ունին շարունակ իրենց մտաց մէջ:

Երբ Բոբ մը շատ անգամներ մագնիտական գործողութեամբ քնանալու յատկութիւնը կունենայ գործողը իւր հոսանուտին պօրութեամբ կարող է հեռուէն անգամ քնացընել. Գործողին և մէտին միջև հաստատուած լաւ յարաբերութեամբ, իսկ մօտէն, շատ անգամ ծագիկ մը հոսուտալէ կամ պատկեր մը ձեռքը առած նայելու միջոցին և կամ նամակ մը կարդալու ժամանակ, ինչպէս նաև տեսակ տեսակ իրերով շատ գիրութեամբ կը քնացընէ, բաւ է որ գործողը հաստատ կամքով հրամայէ, և ան կը հնազանդի:

Ուրիշ կէտ մը ևս կայ որ շատ զարմանալի է. գործողը մէտին գիշերաշրջիկ յստակապէս վիճակին մէջ կը հրամայէ թէ՛ այս ինչ որը այս ինչ ժամուն, այս ինչ տեղը երթայ անձամբ և այն ինչ տնձին, այն ինչ խօսքը ըսէ, այս իրողութիւնը մէտին մտքին մէջ հաստատ տպաւորութիւնն ունեցած է. արթննալէ ետքը բան մը չի յիշեր. բայց մի միայն այն նշանակուած օրուան մէջ այն ժամուն յանկարծ կը յիշէ և ամեն արգելք մէկդի դնելով. հրամանին գործադրութեան շիտակ կերթայ և կը կատարէ:

Երբ Բոբը ուսեալ է շատ խնդիրներու հմտութիւն ունի. մեծ առաւելութիւն կ'ունենայ:

Կ. Ս. ՅԱՆՈՐԱՆԿՆ.

ԸՆԴԾՈՎԵԱՅ ԱՇԽԱՐՀԻ ԼՌԻՆ ՊԱՅՔԱՐԸ

Խաղաղ ու հանդարտ, ալէկոծ կամ յորձանուտ՝ ովկիանու անփոփոխ այլ յարաշարժ մակերևոյթին ոչ մի նշանը կը յայտնէ ուղևորին, թէ ինչ քաներ կ'անցնին իր երերուն քօղին տակ՝ մի՛ չեւ անգամ երբ փոթորկին ահաւոր այլ անտեսանելի երեք-ժանին խոր ակօսներ բանայ, որոց ներգործութիւնն քսան ոտք խորութեան մէջ անգամ աննմարելի է։ Սակայն կոհակներու ներքեւ, անձայն ու մթին անդունդներու ստուերին մէջ անընդհատ պաքար մ'է որ կը մղուի անվերջ, անագորուն ու տիեզերական։ Երկրի վրայ գոյութեան կռիւը սոսկալի է, իրաւ, և մեր արգահատութիւնը կը գրգռէ երբ՝ յաջող գիպուածի մը բերմամբ՝ հեռուէն կը դիտենք այդ կռուին անգութ ընթացքը։ Բնութիւնն զարեմագոյն ակօսներովն ու ճանկերովն» երբ կը վտարէ դուրս իր անողոքելի օրինօք անյարմարն, ըզգայուն հոգիներու մէջ մի շա՛տ կասկածելի խնդիրներ կը յագէ այն նկատմամբ՝ թէ ինչչա՞հ համար պայքան տառապանք անհրաժեշտ համարուի։ Այդ հոգիները անշուշտ յաւիտենական հորերու բանած կտաւին մի կողմը կը տեսնեն միայն. բայց երկրի անասնական զասակարգը մեծ մասամբ խոտակեր է, բարեհամրոյ բարքով և արեան անսքէն կը զարհուրի։ Մինչև անգամ մակերևներն, թէ և ի բնէ վայրագ և անկուշտ, զիրար շեն պատառեր, եթէ մի քանի բացառիկ և աննշան պարագաներու մէջ չգտնուին, ինչպէս գայլերն՝ որ՝ երբ անօթութենէ կատուին իրենց ծնածներն իսկ կուտեն, թէ և կան նաև խոտակերներ որ այս նոյկալի ախորժակն ունին։ Այս պայմաններուն իրրև զարմանալի հակապատկեր, ովկիանու կենդանային ցեղերն զիրար կը լափեն, և՛ ի բաց առեալ սանաւորներն և ջանաձկներն, իրենց սերունդն իսկ կը բզկտեն։ Կիտազգի կարգ մը կենդանիներ, ինչպէս ծովահորթն (dugong) անտարակոյս միայն խոտ կ'ուտեն։ Այս խոտը կը քաղեն իրենց բնակած ծովեզերքէն կամ ծովու ծանծաղ ծոցերէն, իսկ միւս բոլոր ծովային կենդանիներն իրարու միտէն փոփոխակի կախում ունին որպէս զի ապրին, և՛ տնխնայ, անյագ և անզուսպ կերպով զիրար լափեն։ Կենաց յաղթանակ — այս է իրենց նշանաբանն, և ուրիշ ու և է ուտեստի պակասութիւնն իրենց միակ արգարացումն է։ Այս

իրերսպանութեան օրէնքն, թէ և ինքնին անգութ, եթէ անպաշար մտքով նկատուի, իր բարեգործ ազգեցութիւնն ունի: Որքան որ անհուն անսահման է ծովն, սակայն իր բնականորէն արդէն ծանօթ արգասաւորութիւն այնքայն մեծ է, որ եթէ ազգ եցի՛ր միջոցներով անոր առաջը չաւնուէր, ծովն շուտով անասնային փտուն նիւթերու կուտակումով զարշահո՛ւ և ժանտաբեր աւազան մը պիտի դառնար: Իրաց այս վիճակին մէջ՝ ձկան մը կեանքն սկիզբէն մինչև վերջը հրաշալի խուսափումներու շարք մ'է: Իրեւ ձկնկիթներ, այնքան բազմաթիւ են իրենց թշնամիներն, քանի որ նոյն իսկ իրենց ծնողներն իսկոյն կը լափեն զանոնք, որ դժուար է հասկնալ թէ ինչպէս շատեր անտես մնալով, մեծկակ ձկներ լինելու կը յաջողին: Սակայն իրեւ ձկնկիթներ, անհամար սովալլուկ թշնամիներու ճարակ ինքելէ ետք՝ դարձեալ այնքան կ'րազմանան որ մինչև անգամ ծովու աւազին շափ կը վստան: Այսպէս, միլիոններով կուլ լինելով անգամ՝ ձկնկիթներ կը հասուննան, այն աստիճան որ, ձկնկիթներն երկրիօնը կ'անցնին: Այս անհուն մնացորդներն ահաւոր վտառ մը կը կազմեն, որ իր օրական սնունդին համար այնքան ուաեցտ կը պահանջէ որ անտարակոյս աստղաբաշխի մը թալուկ պիտի պատճառէր եթէ համբելու փորձէր: Եւ մէն մի ձուկ գիրուկ և ուժեղ է, քանի որ միայն յարմարագոյնն ապրելու սահմանուած է: Բիւր ու բիւր փալիլուն խումբեր խորհրդաւոր կանոնաւորութեամբ յատուկ ճամբաներէ կը լողան ծովուն մէջ, միշտ անկուշտ հրէշներու թափօրին, ինչպէս կէտերու, շանաձկներու եւ սնունդ հայթալթելով, մինչդեռ միւս կողմէ՝ ծովային թռչուններու երամներ ազմկալի կ'իջնեն ծովուն երեսն և իրենց բաժինն ալ կ'գրաւեն: Որոշեալ եղանակին՝ ձկունք մարդոց սահմանները կը հասնին: Ձկնորսներ կը նետեն իրենց ուռկաններն և իրենց նաւերը կը բեռնաւորեն, բայց բոնուած որսերն որքան շատ երևին, դարձեալ մարդկային սեղանին վրէշքանքն են միայն, պնակին փրփրանքն են միայն . . . :

Բայց տե՛ս ինչպէս սրբան՝ (grampus) թռչուն փղի մը պէս կը սուրայ ահարեկ խոզակներու խմբին մէջ: Ընդունայն կը քանան փախչիլ անհնազին արագութեամբ ապաւէն մը գտնելու, թշնամին կը հետապնդէ, կը հասնի և կը կլլէ միառումպ, ինչպէս որ իր ըրածը շատերը կը գործեն տկարագոյն ձուկերու վրայ որով ըստ կարգի կը պարարին: Մի և նոյն բանը կ'ընէ վիթխալ թռչնիկը՝ զոր ձկնորսները ձկնկուլ կ'անուանեն, թէ և

որքան կարելի է դիտել, տարբերութիւն մը չկայ այդ հրէշին և Միջերկրականի թունոսին մէջ, եթէ ոչ միայն մեծութեան կողմէ:

Եւ ի՛նչ կոտորած կը գործէ իր համասեւ շերտաթօնի խումբին մէջ: Սովալակ առիծ մ'եղջերուներու հօտին մէջ ցատկելով հատ մը միայն կը յափշտակէ ու հանդարտիկ կը լափէ զայն: Բայց այդ ծովային հրէշն իր կլափներն ասդիս անդին կը շարժէ շարունակ երբ կը սուրայ դէս ու դէն ահարէկ ձեկներու մէջ և կտոր կտոր ընելով իր որսերն կը ցրուէ իր բոլորտիքն անոնց բեկորները: Մի և նոյն աւերիչ դերը կը կատարեն և այդ զոհերն ըստ կարգի: Աւերի հեռուն՝ արծաթանման կենդանիներու անհամար խումբեր՝ որ սլայծաւ ծովուն վրայ թանձր ստուեր մը կը թողուն՝ սարսափահար կը փախչին որ իրենց կեանքն ազատեն, քանի որ իրենց տակ՝ բերանարաց կըսպասեն անոնց վերադարձին անկուշտ հալածիչներուն զունդերը: Թռչուններ կ'արգիլեն փախստականներուն օդային ընթացքը. վասն զի որ կողմ՝ որ դառնան վտանգաւոր վիճակի մը մէջ կը գտնուին:

Երկար պիտի լինի պատմել թրածկան և սղոցաձկան ըրած ջարդն, որ թունիկի նման խոշոր և վայրադ կենդանի մ'է, որ ամենայն անկողմակալութեամբ կը լափէ ծովաւերի նման յաղթկէտն, շանձուկն եւ իսկ միւսն իր որսին փորձախնդր կը հանէ իր ակռաներուն փափուկ կերակուր պատրաստելու համար: Այսպէս ընդծովեայ աշխարհի ամեն կարգի կենդանիներն ոչ դուր և ոչ զինադադար ունին, և կ'ապրին միայն ուտելու և ըստ կարգի ուտուելու համար, և իրենց ուտեստը ձարելու համար կը պարտաւորին կռուիլ և այդ կռիւն ընդ միշտ կը շարունակուի: Երկրի խաւարին մասերուն մէջ անդթութեան գործեր կը կատարեն վայրագ անասուններն, բայց այդ գործերն խաղասիրական են ծովու խաւարին խաւերու մէջ կատարուած շահատակութեանց բազդատութեամբ:

(Քաղ). Թ. Խ.

ՏՕՆԻՅԵԹԻՆ

Անցեալ Սեպտեմբերի մէջ Պէրկամ իր մեծ արուեստագետին, Տօնիցէթթիի ծննդեան հարիւրամեակը տօնեց մեծաշուք:

Իտալիան երրորդութիւն մ'ունի երաժշտութեան գիւցազուններուն մէջ. Վերաիէն և Ռօսսինիէն վերջ Տօնիցէթթին կուգայ՝ երրորդ աթուր գրաւելու:

Տօնիցէթթի բնատուր միտում մ'ունէր կեանքը հրապուրող գեղեցիկ արուեստներու նկատմամբ, իր մաճուկ հասակին մէջ այս նշանը պայծառօրէն նշմարուեցաւ իր վրայ: Հայրը, խիստ համեստ ամասական մ'առնող պաշտօնեայ մը, տղուն բաղդը ուրօղեց՝ գնելով զայն Պէրկամի երաժշտական դպրոցը որ մեծ անուն ունէր այն ատենները՝ Մայլրի տեսչութեան տակ: Տեսուչի իր նորեկ աշակերտին յանաջդիմաւոր և կրակոտ ձգտումները, դրամադրութիւնները տեսնելով՝ հետաքրքրուեցաւ և ուրախացաւ միանգամայն. դաշնակ սովորեցուց, ձայնակցութեան վարժեցուց զինքը: Շատ չանցած, սրամիտ ուսանողը դաշնակի գլխաւոր տարերքը սովորած էր: Վարպետը աւելի բաներ ըրաւ իրեն, Պլոն, իր բարեկամին Մատթէի զրկեց զինքը, զօրաւոր յանձնարարականով մը, տեղւոյն երաժշտանոցն՝ ընդունուելու համար: 1815ին հոն հասաւ մեր տաանելութեամբայ պատանին. և հոս Պ. Մատթէի հսկողութեան տակ, ամբողջ երեք տարի մեղուի պէս աշխատեցաւ. այս չրջանը իր լուրջ աշխատանքին սկիզբը կը սեպուի: այս պահուն սկսաւ յորինել քառանուագներ, սիրերգներ, բացման երգեր, ինչպէս նաեւ եկեղեցական մեղեդիներ: Շրջանը լմնցնելէ վերջ՝ Պէրկամ կուգայ, հոն ինքզինքը թափերական գործերու նուիրելու մտօք: Սակայն հայրը մօտիկ չըրաւ իրեն և իր իղձերուն. և թերեւ իրաւունք ալ ունէր, օրովհետեւ Տօնիցէթթիի ընտանիքը իր աշխատութեան արդիւնքին և վաստակին ճամբուն կը նայէր ալ: Հօրը ու տղուն միջև վեճ ծագեցաւ, և վերջինս ստիպուեցաւ թողուլ հայրենի տունը ու երթալ գրկել զինւորական կեանքը: Իր գունդը, քիչ մը յետոյ Վենետիկ փոխադրուեցաւ, և հոն, առաջին անգամ, առիթ ունեցաւ իր օրերան, անդրանիկ օրերան ներկայացնել, « Հէնրի, Պուրկոնի Կոմսը » ն էր այդ օրերան: Տօնիցէթթի յաջողած էր, ժողովուրդը այս զինւորին մէջ տար-

բեր մարդ մ'սխաւ նշմարել. երգահան մ'էր երենց այդ զին-
ուր գ'առն մարդը: Ալ թիւը տալ կարելի չէր այն մարդոց
որոնք կուգային գինքը քաջութեան և երկրորդ մը գրել ստի-
պելու: Իր առաջին օրերան եղաւ նաև իրեն համար գինւորա-
կան ծառայութեան ավատ արձակուելու վկայագիր մը: Վէրաի
4-5 տարեկան մատղաշ մանուկ մ'էր դեռ. իսկ Ռոստինի, իր
փոսաց գաղաթնակէտը հասած, երիտասարդ մ'էր դեռ 27-
28 տարեկան. ինքը կ'իշխէր երկրին երաժշտական արուեստին
գրայ. աւուր հասճարը իտալացի թատրոնին նոր ճասրայ մը,
նոր գ'որոց և նոր ձև մը ստեղծած էր. և Ռոստինին կը հետեւ-
էին երկրին բոլոր անուանի երաժիշտներն ու երգահաններն առ
հասարակ: Տոնիգէթիին սակայն ծանր եղաւ այս պարագան,
չէր կրնար տանիլ այս գրից, առանց երկիւզի և նախապաշարու մի:
առանց կաշկանդուելու իրմէ կարողագոյնի մ'առջև, բան մը
որուն փորձութեան կը բռնուին չառ մը անձեռնորէց և վիհե-
րոտ մարդիկ: Ինքը, օժտուած ըլլալով յանկարծազիւաւ ծառ-
ատրութեամբ մը, ստեղծելու ընտկան ավագութեամբ մը,
գրեց անդադար և նոյն իսկ յաճախ կերակուրն ալ մոռնալով
երաժշտութիւնը կ'առարկեաց որմէլու շատ չոց չտարաւ առա-
ջին անգամ. իր նպատակը այս չէր ուզուի. նպատակը գործ
արտադրել էր: Արուեստը բարձրացնելու շրջանը յետոյ կուգայ
իր կեանքին մէջ:

1820-1850 ի մէջ Մանթուի, Նափոիի, Հոփոի, Միլանի
և Վենետիկի թատրոնները իր հրաշալի երկերով փայլեցան: Իր
ապագայիչը, Պ. Պարպաճա, գաշիք գրած էր հետը՝ տարին 4
գործ յանձնելու համար: Միջակ հատուցում մը կրնդունէր ա-
սոր փոխարէն, և ստիպուած էր այն ինչ հասունցած և գրեթէ
կիսեփ երկեր ասպարէզ հանել, խառքին և պալմանին վրայ
հասարակ մնալու համար: Այս մանունայի թոտան ազահւածեան
ախարհ հետեանքը իտալական և մեծ երգահանը քաջեցին. մինչ
Պարպաճա, ինչպէս ալ բլլար, կը վստակէր, հերիք էր որ Տոնի-
գէթիին տեսնէր ըլլար գրքին վրայ: Սակայն ասոնց մէջ ի շնչա
բոնք, կ'ային ընտիր գործեր ալ, Աննա Պելեա այս կարգէն էր:
1851 ին ներկայացուեցաւ այս օր բան երգակցութեամբ Տի-
բապի Ռոստինի և Կալիի: Այս միջոցներուն էր նաև Էլեէթ
Կալեթի ի ներկայացումը: Սիրուն ծագաւոր՝ օրերա մ'էր ան-
որուն հասար հագիւ 15 օր գահեց Տոնիգէթիին:

1855 ին Լաֆրէշէ-Պերճեան աս դարէ գ կը հանէր Միլանի մէջ.
պաշ ընդունելութիւն մը կը գտնէ այս գործը, սիւշ Բարիգի
մէջ միևնույն պատճառ կ'ըլլայ հեղինակին իրական արժանիքին
գնահատման: Գաղթի մէջ Լաֆրէշէ-Պերճեան վճռապէս ճանչ-
ցուց զինքը արուեստակեր ժողովրդին: Ասկէ անտիջապէս վերջ
5 օրերա յարտադրէ, երեքն ալ գերազանց:

Ալ կատարեալ Տոնիգէթիին մ'էր որ կ'երեւէր երկերուն մէջ,

կատարեալ երամ իշտ — նուազ այսպիսի ար մը, գործերը ալ սքանչելիքներ են և երամ շատ թիւնը իր ամեն նորութեամբ, ամեն գոյներով թղթին վրայ կը մարմնացնէր մեծանուն վարպետը Ալեքսէնը. Բարիզի Օրերսին համար յատկապէս պատրաստուած երկ մը, ներկայացուեցաւ 1840, Դեկտ. 2ին. երգիչներն էին հռչակաւոր Ռոշին Սթոյն և ալ Տիւրքիզ. Առաջին ժամուն իսկ իր գլուխ գործոցն ըլլալու փառքը շահեցաւ: Զորքորդ արարուածը զգացու մի գեղեցիկութեան և եղանակի անուշութեան ամենէն յաջող մէկ տիպարն է, ունինդ իրենքը թատերական փափուկ և հմայող կտորի երգուելէն չէ միայն որ կը հիանան ու կ'ալչին, այլ արուեստին այդքան վեր բարձրանալուն վրայ ափ ի բերան կը մնան: Լամբերթէ Լառէն ալ ետ չի մնար ի չեցեւէն. երբեմն մարդ կը վարատի թէ որովհետեւ տայ առաջնութիւնը, Էտիւրի գերը, Տիւրքիզին համար գրուած յատկապէս, հեղինակին տակալան փառքերէն մին եղաւ: Այս գործը ծայրէ ի ծայր ցանուած է արտաշարժ եղանակներով. մանաւանդ վերջին վեցամայնը, երկրորդ արարուածին մէջ, անմահ կտոր մ'է և գերազանցող չէ եղած ցարդ: Զբոսարար Ալլէկը սպասուած ընդունելութիւնը չգտաւ առաջին անգամ, Բարիզի մէջ: Յետոյ Գերմաներէնի և Իտալերէնի (Ֆրանսերէն գրուած էր,) թարգմանուեցաւ և այնպէս ներկայացուեցաւ նոյն քաղքին մէջ: Այս անգամ կարող երգչի մը շնորհիւ Տոնեցէթի իր արցաւ իր կորուսած անունը կատարելապէս վերահաստատուել: Ֆրանսա, Ա. Լատրիա և Իտալիա կը չըմէր միշտ տեղ մը շկեցաւ վառապէս Վինենա գտնուած պաշտօն իրեն սիրուն արեւաններէն մին յօրինեց, (Linda Chamonix) և ասոր վրայ արքունեաց և կայսերական մատրան երամ շտապեաւ կարգուեցաւ: Տն Բապտիստ Էրկայնելու համար, 1845ին Բարիզ դնաց Բարբարազ արար երգողը նորէն վարպետ երամ իշտ մ'էր որ յաջողեցաւ Տոնեցէթի թիւ համբաւին պակասն ալ — եթէ երբեք միացեր էր թերի մը — լմնցնել. վերջացած էր իրեն համար. գործը անասած էր Պէրկամի զաւակը: Եւ կարծես ասոր համար էր որ գծարտութիւն մը, ցաւ մը, հիւանդութիւն մը եկաւ գտաւ զինք, իր այնքան սուղ կեանքը կարճցնելու համար. երգահանը ուղեղաշիւն խանգարում մը կը տառապէր: Դադար մ'ընելու խորհուրդ կուտային բժիշկները. բայց ախտաատէր մարդուն՝ մանաւանդ փառքին ու հռչակին համար առնող մարդուն գործին չէր գար առ: և Տոնեցէթի իր վախճանը նախազգուով կործես, ճիգ կ'ընէր անդեմելու ու արտադրելու, որքան որ աշուտ լի ցաւէն ազատ ժամ գտնէր: Տն Ալեքսէնի փորձն ընելու համար Բարիզ դնաց Անյաջող ելաւ. շատ ցաւ զգաց հեղինակը որ իր բարեկամներէն մէկին կ'ըսէր խոստովանարար և Աստուծոյ զիս կը մեռցնէ: և Այսպէս, Ֆիգիլեական չարչարանքի մը միացաւ բարոյականը: Վերստին Վինենա դնաց և ապա՝ 1845ին Բարիզ. Առողջութիւնը հետզհետէ կը քայքայէր: Ի վեր-

ջէ կաթնաճահար եղաւ, թերիս չարաչար աշխատելն: Ի վրիժ
մէջ հիւանդանոց մը գրին գինք: ապա բարեկամներն ընկէ հո-
զը փոխադրեցին զինք ի Պէրկամ, բայց ամեն խնամք անօգուտ
եղաւ, վասն զի հոն առաւ վերջին շունչը:

Տօնեցէթի 60 էն աւելի գործ ունի: Ինքը եղաւ օրերան
կատարեալ թատերական ճիւղ մ'ընողը, իր Սէրէշէ-Լով:

(Բ-էս)

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԾՆՐՆԵԱՆ

ԱՅՆԹԱՊՈՒ ԳՈՒԼԷՃԸ

. . . Խմբագրութիւն Արեւելեան Մամուլ

Զեր Յունվար 1 թուականի թուոյն մէջ «Ազգագրական» վեր-
նագրով թղթակցութիւն մը կը հրատարակէք, որ չաա անը-
պատեալ և անիրաւ լեզուաւ կը խօսէր Արեւմտեան Ազգագրական
Թուրքիոյ գոյէճին վրայ: Արժան պիտի համարէինք բոլորովին
անտեսել այդ գրութիւնը, եթէ Զեր հանրածանօթ թերթին
մէջ զետեղուած չիներ:

Կ. Թ. Վարժարանը՝ որ Կիլիկիոյ սահմանին մէջ կրթական
ամենէն կարեւոր հաստատութիւնն է, յարանուանական գպրոց
մը կամ լոկ քոլոքականաց գոյէճ մը չէ ընաւ, այլ ամէն
ազգէ և կրօնէ եղող ուսանողներուն նոյն և հաւասար պայ-
մաններով մատչելի է: Այս տարուան աշակերտաց (որոնց հա-
մագումար թիւն է 125, ութսուն և հինգը) Լուսաւորչական
հայ է, վաթսուներ Բողոքական հայ, երկուքը Պապական հայ, և
հինգը ուրիշ ազգէ և կողմէ: Գաստատուաց թիւը «ութը» չէ,
այլ ինն է, որոնց հինգը ամերիկեան և եւրոպական համալսա-
րաններու մէջ ուսած և ուսուցչականութեան կարգին արժա-
նացած են, և չորսը սգնական դասաւանդ կը համարուին: Ու-
սուցչական մարմնոյն եօթը հատը բողոքական հայ և երկուքը
Լուս. հայ է: Վարժարանի թէ անուամբ բողոքական հաստա-
տութիւն մ'է՝ սակայն իւր ոգիէն բոլորովին դուրս է բողոքա-
կանութիւնը սփրեցնել ուսանողներուն: Մեր միակ նպատակն
է երկրին և աշխիւն ծառայել ուսեալ և բարի մարդեր պատ-
րաստելով: Առանկան խնդիրներու մէջ աշակերտները խղճի
բացարձակ ազատութիւն կը վայելեն, և աշխարհիկ կրօնական
կրթութիւնն ընաւ չեն ստանար: Արդարեւ Տեսչութիւնը ստար

է, այսինքն Տեսուչը ամերիացի միսիոնար մ'է, և սակայն Ուսուցչական մարմինը զուտ բնիկ և Հայազգի է, և վարժարանին վարչական մարմինը կիսով չափ բնիկներէ կը բաղկանայ:

Ասալ է թէ « զպրոցի ընդ ունեւելութեան տանն երբէք կարեւորութիւն չտրուիր տարիքի, և 12-35 տարեկան աշակերտներ կը գտնուին »: Ընդ հակառակն մասնաւոր հոգ կը տարուի այդ կէտին: Նախակրթարանը մտնելու համար աշակերտը տուեալն 12 տարեկան և բուն վարժարանը ընդ ունեւելու համար առնուազն 15 տարեկան լինելու է: Այս տարուան աշակերտացը մէջ միայն երեք հոգի կայ որոնց տարիքը 50-55 է. մնացեալները 14 էն վեր են:

Ասալ է թէ ուսանողները « մեծաւ մասամբ գիշերօթիկ են »: Եթէ այդպէս լինէր, գոթազգութիւն կամ բարոյական յանցանք մը չախտի համարէինք: Բայց իրողութիւնը սա է թէ մեր աշակերտաց իւրեւ մէկ երրորդը գիշերօթիկ է:

Զեմք գիտեր թէ յատուկ թէ ձեւաւոր լեզու կը գործածուի երբ կ'ըսուի թէ « աշակերտները կը գտնուին մի և նոյն յարկի տակ », և շեղք հասկնար թէ ի՞նչ բանի կ'ակնարկէ « այն կարգադրութիւնը որով աշակերտները խառն ի խառն ի միասին են, երբ ամէն ոք ազատ է իւր զաւարտարը ըստ հաճոյս յայտնել »: Մեր գիշերօթիկ աշակերտները կը քնանան երկու շաբաթ ընդարձակ, բարձր և զուարթ ատենիլ ննջարաններու մէջ. կարգադրութիւն մը որ ամէն նկատմամբ նպաստաւոր է թէ առողջութեան, թէ՛ բարոյական մտքութեան: Բայց եթէ թաքուն իմաստով կը խօսի թղթակիցը, կուզենք հրապարակաւ յայտարարել թէ այդ մասնաւոր մարմինը՝ որ իւր երեսակայութիւնը ծանրաբեռնած կը թուի, բացարձակապէս անծառնօթ է մեր զպրոցին սահմաններուն մէջ:

Ասալ է թէ « բարոյական դատաւարականութիւն »ը շատ թույլ է, և Տեսչութիւնը բնաւ հոգ չտանիր այս մասին »: Վարժարանիս գլխաւոր նպատակն է Բարձր երիտասարդներ ընծայել Ազգին, և մենք Թուրքիոյ մէջ շեղք հանչեր այս կարգի (բնիկ կամ օտար) ուրիշ հաստատութիւն մը ուր ուսանողաց բարոյական միճակին աւելի խնամով և աւելի յաջողակաւ խնամ կը տարուի քան մեր գոյէճին մէջ: Մեր յայտարարութեան շոշափելի ապացոյցն է մեր 168 ընթացաւարտներուն ընդհանուր բարոյական նկարագիրը:

Ասալ է թէ « Լուս և Բող աշակերտի միջև մեծամեծ

խտրութիւններ կան։ Այդ տեսակ խտրութիւն ընել Տես-
չութեան և Ոստոցցութեան մարէն անդամ չէ աւելած, և բնաւ
դժգոհութիւն չենք լսած մեր Լուս. աշակերտներէն որոնք չի-
մայ ուսանողական ժամանոյն մեծամասնութիւնը կը կազմեն և
որոնց թիւը, ուրախ ենք ըսելու, տարուէ տարի կ'աւելնայ։
Այս իրողութեան վրա կը կոչեմք վարժարանիս Լուս. վարժա-
պետները, նաեւ քաղաքիս Լուս. հասարակութեան երկու պատ-
կառեցի ժարմինները, թէ՛ կրօնական թէ՛ թաղական ժողով-
ները։

Սխալ է թէ «Հայ լեզուին խորթ աչօք կը նայուի, և անոր
բնաւ կարեւորութիւն չարուի։» Մեր դասընթացին մէջ Հայե-
րէն լեզուին Անգլիերէն և Թրքերէն լեզուներուն հաւասար
կարեւորութիւն կը տրուի, որոնց խրաքանչիւրին ուսման 750
ժամ դասախօսութիւն նշանակուած է։ Հայերէնի ուսման մէջ
մեր (?) աշակերտները շատ փափաք և յաջողութիւն կը ցուցնեն։
Իրենց համար ամենէն ժողովրդական լեզուն է անիկայ։ Մեր
ընթացաւարտներուն մէջ շատեր կան որ Ազգային լեզուն Չեր
թղթակցէն ոչ նուազ ճարտարութեամբ, գործածելու կարու-
ղութիւն ունին։

Թղթակիցը իւր ժամանակին իւր մէկ երրորդը նուիրած է
Ազգ. Ներսէսեան նախակրթարանին տարեկան հանդէսը նկա-
րագրելու։ Մեր վարժարանին փճակին բուական վիպոյթիւն
կը համարինք սա իրողութիւնը թէ այլ նախակրթարանին անց-
եալ տարուան անօրէնը՝ այս տարի մեր աշակերտաց ցանկին
մէջ տրճանագրուած է։

Պատուական թղթակիցը կը յարէ թէ ամառնային արձա-
կուրդի պատճառաւ գոյէ՛ճը փակ էր և տեղեկութիւն ստանա-
լու մասին իւր փափաքը ուրիշ ազբիւրներէ յաղեցուցած
է, - ինչ որ շատ ճշմարիտ ըլլալ կը թուի։ Կերեի թէ իւր ծա-
նօթութեանց գործաւորի քանակին և որակին համար երախ-
տապարտ է այն «Զօրեպանին» որու մասին կ'ըսէ թէ «մեծ
համաւ հանած է . . . իւր արդարափրութեան համար»։ Մենք
չենք ուզեր կարծիք յայտնել այդ «մեծաշարժաւ» անձնա-
ւորութեան նկատմամբ։ Բայց Չեր արդարափրութեան, Տէր
Խմբագիր, վստահաբար կը դիմենք ի հրատարակութիւն ներ-
կայ պատասխանին։

Այնչաւ կ'ըսէ Վարդապետ

2 Փետր. 1898:

Դեր - Տեղաւ

ՏՐ. ՇԷՔԵՐՏ

Անկողմնակալութեամբ սոյն նամակը հրատարակելէն ետեւ՝ պարտ կ'համարինք յայտարարել մեր դաւաճային թղթակիցներուն որ իրենց տեղեկութիւններն աւելի ճշգրիտ աղբիւրներէ քաղելու փոյթ տանելու հաճին, որպէս զի հերքումներու և երբեմն տեղային աննշան խնդիրներու վրայ վիճաբանութեան տեղի չտան։ Այս զգուշութիւնն այնքան կարեւոր է որքան որ խմբագրութիւնս՝ իր թղթակիցներու անկեղծութեան վրայ վստահ, ուրիշ միջոց չունի հաղորդուած լուրերը ստուգելու և տխաւն ուղիղէն որոշելու։ Ուստի՝ թղթաւից մը չարաչար գործածած կ'լինի մեր վստահութիւնն՝ եթէ անհիմն ու անստոյգ լուրերու արձագանքը լինի։

ՆՈՒԱԳԱԼԱՆՈՅԷՍ

Ի ՆՊԱՍՏ ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՅԻ

Կուրծք կուրծքի թռչտող պարի երանաւէտ գիշերներէն ետք, մեծ պահուց այս դանդաղ ու յամրելթաց օրերուն, հիւանտի էր Հիւանդանոցին ի նպաստ կազմուած նուագահանգէսը վաղանցուկ թիթեռի մը հպումին պէս, սրտիդ մէջ աւելի՝ յիշատակ մը, աչքիդ մէջ այրող նոր արցունք մը . . . :

Հոգիէս աւելի երգը սիրած եմ։ Ու դրական գրադումի ժամերէս գոզնալով՝ քանի մը վայրկեան կուգեմ հոգեկան գինովութեան անուշ տառապանքը ըմպել, ըլլալու համար՝ ինչ որ երազած եմ ըլլալ այն օրէն, երբ սիրեցի երգերու մէջ միտալ, հաւաքել, այրող երգերով արբենալ, ե՛ս ալ սե երգ մը ըլլալ . . . :

« Հոս երգերը դողդոջուն են ու տոգոյն . . . »

Տոգոյն չէ՛ր սակայն իր հեղինակին կեանքին պէս Պէթհոմէնի համբոյզը, որ անդունդի մը խորը թափառող շնչաբով սխառ, փոթորիկի մը ուռած կատաղութեամբ յասփնջաւ, ու իրար խառնուած՝ անհուն ազազակներու մէջ վերջացաւ։ Թուշութակի հալածող գոռումներուն մէջ Պ. Քալէյայի Փիւլ-Էը՝ երգելով փոխշող թռչնակի մը տպաւորութիւնը կ'ընէր։ Եւ

իրօք փոխարկին լրուելէն ետքն՝ թաշնակը մինակ մնաց, Նէօմանի ֆանիէդին ճլուլալով:

Երկրորդական կտոր մըն ալ դաշնակով, և բեմը յառաջացաւ Օր. Վէժեան, որ նուազ և անհունապէս տխուր երգ մը երգեց, Բայց չափ տխուր . . . :

Պ. Տէպեան դաշնակի վարժ ու ճարտար մասներով Լիսնդի մէկ սիրուն կտորն ալ աւելցուց այդ օրուան յիշատակներու մարդարաէ մանեակին վրայ: Յետոյ յառաջ եկաւ Տիկին Մանիօնի, Խաւուհին, իր բերդ երգին լեզուով, սիւսիս տխուր երգ մը լացաւ . . . : Զի հասկցանք բառերը, այլ չեղո՞ւրը, օ՛հ, Խաւիւր՝ կը բուրէին անոնք, Վէրաիներու, ներդաշնակութեանց, նարնջանեաց Խաւիւրն: Այդ երկրին երգերը միայն վճիռ գըտած եմ մեր երկինքի ցօլերուն կամ արեւելից արտասօքին նըման . . . : Աւ Տիկին Մարիօնի, բուռն ծափերէ ետք՝ տարպուեցաւ կրկնել «Ամօրէ՛, Ամօրէ՛»:

Տիկին Գազառղեանի դաշնակէն վերջ, որ ծափահարուեցաւ, Օր. Իփիլքճեան Թէնիսընի «The May Queen»-ը (Մայիսի ղշխոյն) բերանացի արտասանեց: Անդ իւերէն առողանութիւնը նուրբ և յստակ էր, չարժուաները, ձեւերը շատ բնական և զգայուն էին: «Y'am going to be the queen of May»: Մեր աշխարհի Մայիսները ինչո՞ւ վաղանցուկ են: Եւ իրօք Պ. Թէօտօսիուի կարճ մէկ դաշնակէն յետոյ վերստին յառաջացաւ Մայիսի ղշխոյն, դաւիաչար ղէմքով, կուրծքին տակ հասնում . . . : «Ասիկա վերջին նոր տարին է որ կը տեսնեմ, Մայր իմ, . . . :» Օ՛հ, չափ կանուխ . . . :

Երկրորդ անգամ Օր. Վէժեան աւելի գեղեցիկ և յուզումնալից, այլ առաջինէն աւելի տխուր եղանակով երգեց:

Ահնկառոյց սպասումէ մը վերջ, ամենուն ծափահարութեանց մէջ՝ բեմին վրայ տեսանք Պ. Գրիգոր Յակոբեան, նոյն զգայուն երիտասարդը, ղէմքը տխուր լրջութեամբ մը համակուած, որ արտասանեց Սաթմանյէն երգումը չիւրախէն աւել, — հեղինակութիւն Լեւոնիկովի, Լեզուն՝ հայերէն էր ու միայն հայերէնը ամբողջ հանդէսին, և ինծի համար՝ մէկը ամենէն աւելի արժողներէն: — Փակադ ծի մէջ — անտեղութիւն չէր բլար, եթէ եւրոպացի մեքենայներուն մէջ այն օր տեղ մը ունենար մեր Զուգահեռներն ալ մէկ կտորը —:

Պ. Յակոբեան առաւելութիւն մը ունի, որ լաւ կ'արտասանէ, և ուրիշ մըն ալ, որ ղէմքով կ'արտասանէ: Ին անկեղծ ծա-

գիւր ընկերացան իրեն, երբ անգղ յարապ թողուց: Մեր սրտա-
գին շնորհաւորութիւնները:

Պ. Քալեյա նորէն երեցաւ իր Ֆէ-Լով, այս անգամ գիւր
բարի ըսելու համար Ադ երիտասարդը, որ կեանքը հայուհի
մը կապած ըլլալուն, աւելի համակրելի կը դառնայ մեզ, աէ՛րն
է արտեասին:

Ֆէ-Լով բառ չունէ՛ր, ու Քէլէ Բալէին բառերը բառ մեզի
Տիկին Մախոսի, վերջին երգիչը այդ սիրուն հանգ էին, և այս
անգամ ծափերը բառն և անհուն էին, ու իրենց մէջ կը պա-
րտեակէին ժողովարդի ամբողջ շնորհակալիքը Պատ. կարգա-
դիր մասնաժողովին, հիւանդանոցի Պատ. Հոգարարձաթեան
և Ալն. Խնամակալու հիւններուն, որ այնչափ ազնւոր նուազա-
հանգէս մը կազմակերպած էին:

Իզմիր

Ռ. ՈՐՈՐԵՆԱՆ

ՅԱԻԱԼԻ ԿՈՐՈՒՍՏ ՄԸ

ԵԻ

ՔԱՀԱՆԱՅԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ ՅԵՐԻԶԱ

Անողոք մահուան սայրասուր գերանդին հնձեց սարաւ
ի ծոցն յախտեանականութեան փառաքիւ ֆանանայից դասէն կա-
րէւոր եւ բազմաշխատ մի հովիւ եւս ի խոր սուղ եւ ի բա-
խիժ համակելով համայն Երիզայի Հայ հասարակութիւնն,
դառն արտասուաց շիթեր հոսեցնելով զինք մօտէն ճանչցող
բարեկամաց եւ մանաւանդ իւր սիրելեաց աշխերէն

Յանձին Արժ. Տ. Գեորգ ֆանանայ Տ. Եզեկիկեանի Հայ
եկեղեցականութիւնը եւ ի մասնաւորի Երիզայի ֆանանայական
դասն արդարեւ անպարմանելի մի կորուստ ունեցաւ հերկայ
եւ անկուստ պարագայից մեջ. յորում առաւել ֆան երբեք
պէտք ունի ազգն իսկանմիտ բանիքուն եւ անձնադիր հովիւ-
ներու ոյց քիւն խիստ նուազ եւ ցանցաւ ե իւր մեջ Սոյն կո-
րսեան մեծութիւնը ամեն ողջամիտ երիզացիի շնորհայն
խոստովանեցաւ իւր սգակիր դազադին վերայ. սակայն ի՞նչ
օգուտ իզո՛ւր են ամեն վիշտ. ողբ ու կոծ. երբ հեղեղն իւր
աւեր գործած եւ մահն իւր յաղթանակ սարած է:

Արժ. հանգուցեալն՝ փառաքան և օրհնող Կիլիկիէ գիւղին քնկ. 80 տարեկան էր գրեթէ. 30 տարիներ է ի վեր կը փախ-
նայագործէր տեղւոյն Ս. Երր. Եկեղեցւոյ մէջ Պարկեշ, ուղ-
ղամիտ, ազնուասիրտ եւ հեղափոխի էր. ոչ միայն սիրելի էր
փախնայից դասուն, այլ եւ ողջոյն փառաքանոց սերն ու հա-
մակրանքն գրաւած էր իւր ընտիր ձիրքերով պատկանելի դիր-
քով եւ բարեւոյնն ու հեղափոխութեան բնաւորութեամբ. ի մի
քան՝ Աստուծոյ տաճարին պաշտօնութեան ու բարեկարգու-
թեան նախանձախնդիր եւ անժամանոր մի պաշտօնեայն էր.
Արտաթոյ իր եկեղեցական եւ հոգևորական պարտականութեանց
երկիցս Առաջնորդական Տեղապահի պաշտօնն ալ վարած է ըստ
արժանւոյն, Բրիտ. Օր. վարժարանի մէջ դասախօսած է կրօ-
նագիտութիւն անձնուիրաբար:

Հանգուցեալն մինչ վերջերս ճեշտասկան ծանր տագնապի
հետեւանքն կրելով՝ վշտերու տակ ընկճուած իւր նախկին աշի-
ւորն ու փառաքանութիւնը կորուսած մեղանադձոտ բնութիւն
մ'առած էր, եւ անս ընտանեկան ծանրաբախիթ վիշտեր եկան
պաշարել զինք, ինչպէս իւր սիրական դստեր վաղահաս մա-
հրն, երեցիկն էր միւս աղջկան ծանր հիւանդութիւնն որոց
քուժման մասին ոգի ի բոլին աշխատելով ու սկսելով հազիւ
իմն ապաքինութեան նախքան մէջ դրած էր զայնս ծանր ու
անբուժելի ժանտախտի մը ինքն ալ բռնուելով հնգէտաւա-
նորեայ կարճատեւ. այլ տակաւի հիւանդութենէ վերջ կնկեց
իւր մահականացուն ի դերել հանելով բժշկական ամեն միջոց
հնարք եւ իւր սիրելեաց կողմէ եղած խնամք ու հոգածութիւն:

Երիզացի իւր սիրոյն ու համակրանաց վերջին ապացոյցն
տուաւ հոժ եւ յոգնախուռն քաղմութեամբ ներկայ գտնուելով
հանգ. Արժ. հոր օծման եւ քաղման տնոր հանդիսներուն. այս
առթիւ վարժարանէ մինչեւ միջօրեի պահուն զոգուցան
ի նշան սգոյ Յուդարկաւորութիւնն խիստ փառաւոր եղաւ.
տեղւոյն Առաջն. — Փոխանորդ Դեր. Տ. Դանիէլ վարդապետն
ազդու եւ արտաշարժ ոճով հակիրճ մի դատարանական խօսե-
ցաւ սա քննարանով — Զի ես այսուհետեւ նուիրեալ եմ եւ ժա-
մանակ դարձի իմոյ հասեալ կայ. Այսուհետեւ կայ մնայ ինձ,
արդարութեան պատկն . . . » որուսեց հանգուցեալոյն առ ե-
կեղեցին եւ առ Ազգն ըրած ծառայութիւնն շէշեց իր ար-
դարասէր եւ ողորմասէր գործերն եւ այս միջոցին շատերն
յարտաւառ շարժեց:

Սոյն տողերն գրելովս նպատակս չէ սոսկ դրուստել եւ ներ-
քողներ հիշելն նորին Արժանապատուութեան վերայ, այլ մե-
ծագոյն փառիս եւ որ մեր Արժ. հարկ միշտ հոգոյն արիու-
րիւն եւ բարոյական կորով ցոյց տան, նիւթակսն անձուկ եւ
գծուծ հաշիւներ ինչ մը մեկդի նետելով հոգեկանին վրայ ա-
ւելի խոկան եւ իրենց բարոյական պարտականութեանց մէջ
ա՛յլ աւելի աշխոյժ եւ ժիր հանդիսանան, քան զիսնաւով որ
նիւթը ոչինչ կարծեք բարոյականին տով եւ քե իրենց կոչումն
խիստ բարձր է, աստուածային է: Արդ իրենց բովանդակ ջան-
քն պիտի կայանայ հոգիներու տիրելու վսեմ գործոյն մէջ-
ստոր մէջ է նաեւ յաջողութեան զաղակիւր եւ սովաւ միայն
իրաւունք պիտի ունենան ստանալ փառաց եւ իրականութեան
քրաքիռնն յաւիտեական կենաց մէջ:

Երբեք մեր ժողովուրդն շատ քան կ'սպասէ իւր հոգեւո-
րականներէն, քեւել իրաւունք չունի իւր սերունդներէն աւելի
հնձելու, քան որ նոքա իւր ծոցէն ելած են: Բարոյական
բարձր մակարդակի վրայ կանգնող ազգերն են միայն որ տի-
պար քանակներ կ'արտադրեն, ո՛չ քե մեզ պէս նիւթական ու
բարոյական աննպաստ պայմաններու տակ ապրող անկեալ ժո-
ղովուրդներ: Գաւառացիք, ի մասնաւորի գիւղերը այժմ եւս
պիտի ունին քանակային ոչ քան հետզհետէ եւ զգալաբար կը
նուազի վախճանմանք եւ նոցա նորեք չյաջողեցուն աղա-
գաւ, ասոր գլխաւոր պատճառն է քանակային դասուն նիւթա-
պէս եւ բարոյապէս անկեալ վիճակն, եւ երբ մտադրողներ ալ
կան, մեծ դժուարութեան մ'առջեւ կ'ստան են, այն է՝ այս
կողմեր գեթ մի Եպիսկոպոս չգտնուիր: Ո՛րքան գեղեցիկ եւ
քանաւոր առաջարկութիւն մը ըրած էր այս առթիւ տեղոյս
շնորհազարդ Առաջնորդ Սրբազանն քե՝ շրջուն Եպիսկոպոս
մը կրնայ գաւառացոյնն սոյն անմիջական պիտի գոհացնել-
սակայն դժբաղդաբար ցարդ ուշադրութեան առարկայ չէ ե-
ղած այսպիսի կարեւոր հարց մը: Առ այս նուազս ալ կու-
գամ սոյն գաւառի խորէն հաստատել սոյն պիտի եւ յիշեցնել
Ազգ. Կեդր. Պատկ. Վարչութեան որ պարտ ու պատշաճն տնօր-
նել չի յապաղի, զի շաւ քե անագան քան երբեք:

14 Մարտ 1898

Երիզա

Ե. ԶԲԱՆԵՍ

Պ Ա Տ ՈՒ Ա Ն Շ Ա Ն

... Խմբագրութիւն Ա: Մանդոյ

Ներկայիս կը խնդրեմք որ բարեհաճիք Ձեր պատուական Հանդիսին մէջ ի գիտութիւն Հայ հասարակութեան հրատարակել, թէ այս օրերս Մեծ. Կարապետ Է.Ֆ. Քոնճայեան, աւագ բարգման տեղւոյս Գերմանական Հիւպատոսարանին, Գերմանիոյ Վեհ. Կայսրէն ընդունեց (Քրօնէն Օրտէն) քաղի երրորդ կարգի բարձր պատուանշանը ի վարձատրութիւն իւր բազմամեայ հաւատարիմ պաշտօնէութեան, ինչպէս ասկէ յառաջ եւս ուրիշ պատուանշաններ ընդունած էր թէ Գերմանական եւ թէ Օսմանեան մեծագոր Տէրութենէն:

Ընդունեցէք մեր խորին յարգանաց անկեղծ հաւատարկը:

17 Մարտ 1898

Իզմիր

Պ. Խ. ԹԷՐԱՅԱՆ

Ի Ս Յ ՈՒ Շ Ա Պ Ր Ե Ր Ս *

Մ Ա Ն Կ Ա Կ Ա Ն Օ Ր Ե Ր

Ա. Գ.

Մեր ազնիւ նաւապետին ու ընտանիքին բարի գիշեր մաղթելէ ետեւ՝ եղբօրս՝ Ղուկասին հետ՝ մեր յատկացած սենեակն՝ որ ծովու վրայ կ'նայէր, քաջութեցայ հանգչելու համար: Հարազատս ի բնէ զուարթ՝ մանկային անհոգութեամբ չուտով աչքը գոցեց, մինչդեռ ես աւելի մտախռիւ, սկսայ խորհիլ՝ կէս քուն կէս արթուն, այն ամեն արկածներուն վրայ որ մեր երկարատեւ ուղևորութեան ժամանակ պատահած էին: Ոչ նուազ կ'յուզէր միտքս նաւապետին արկածալի կենաց ղէպքերը, և կը հարցնէի իւրովի թէ արդեօք այսպէս կ'սկսի ամենուն համար մանկային կեանքն, թէ արդեօք ո՛ւր պիտի յանգի մեր ծովագնացութիւնն, թէ ի՞նչ պիտի գտնեմ մեր բնիկ երկիրն՝ ուսկից

* Տե՛ս Ա. Մանուկ 1897 թիւ 24:

Հինդ տարիէ ի վեր մեկնած էի. թէ ինչ դէմքեր պիտի տեսնէի
Իզ իր՝ որ գրեթէ անորոշ ու մութ գոյներով կ'ենոկայանար
աչքիս, և թէ ո՛ւր և ինչ ընդունելութիւն պիտի գտնէի՝ ազ-
դակ-աններու և ազգակիցներու մէջ, որ անծանօթ էին մեզ:
Այս տխուր մտմտութիւն և գլխու պտոյտ մ'որով կարծէի թէ
տակաւին ծովու վրայ կ'տատանիմ քունս բերին, բերելով նաև
երազներ, որոց մէջ կ'տեսնէի ամառի կղզիներ, վայրի կենդանի-
ներ, ջրային լեռներ, և ուրիշ այլանկալ տեսիլներ՝ և ապա մեր
նաւուն խորտակումն ապաւաժի մը վրայ, այնպէս որ այդ ցըն-
ցումէն արթննալով չորս դիւ նայեցայ, լոկ եղբօրս թեթև շըն-
չաւ ութիւնը լսեցի. և ելայ դէպ ի պատուհան, որ տեսնեմ թէ
մեր նաւն արդեօք իր տեղն է: Արշալոյսին ամոյն նշոյլներուն
մէջ ընդունարեցի սև, ալեծածան կոյտ մը, մեր նաւն էր, և
խնկացի, խնդացի որ միայն անուրջներ էին տեսածներս և երբ
արևը ծագի պիտի չարունակէինք մեր ուղևորութիւնն դէպ ի
հայրենիք:

Եւ արդայև՝ հեռուն հորիզոնին վրայ բոցեր սկսան երևիլ
և հետզհետէ ծաւալելով սև ամպերը ցրուել, ցրուելով և իմ
տխուր խոկումներս, մանաւանդ երբ տեսայ որ ոչ միայն մեր
նաւն իր տեղն էր, այլ և նաւաստիները՝ բնակիչներուն հետ՝
չարժման մէջ էին: Ոմանք առագաստները կ'քակէին ու խարիւ-
խը կ'քաշէին բամբակայն երգերով, այլք ցամաքէն դէպ ի նաւ
բռններ և սնտուկներ կ'կրէին, իսկ ասան մէջ տարբեր իրար
անցում մը կար: Մեր նաւապետին զօռեղ ձայնը կ'լսուէր, որ
հրամաններ կ'տար, իր զաւակներու լացերը կը սէի, որ բաժան-
եան սրտարուխ նշաններն էին: Արդէն եղբօրս հետ պատրաստ
կ'սպասէի որ մեզ կանչեն, երբ տան տիրուհին, արտասուալի
աչերով մեր սենեակը մտաւ, և հրաւիրեց որ թեթև նախաճաշ
մ'ընենք: Արդէն նազելի ու համակրելի՝ իր դէմքն՝ որ աւելի
սրտաշարժ երևոյթ մ'էր ասած, սաստիկ յուզեց սիրտս, և
կարծեցի թէ իր նայուածքը կ'ըսէր մեզ որ յանգաւոր ենք քա-
նի որ զինք իր ամուսինէն կը բաժնենք: Հետևապէս իր ձեռքն
համարելով խնդրեցինք որ ներողութիւն լինի, և ապա մեր
սրտագին շնորհակալիքը յայտնելով, նաւ գացինք առաջնոր-
դութեամբ Օսման քարդանին, որու կ'հետևէին քաղաքին մե-
ծերն իբրև յուղարկաւոր: և աստի կ'երևէր որ մեր նաւապետն
իր բնավայրին մէջ մեծ յարգ ու անուն ունէր: Ակնարկ մը նե-
տելով այդ նկարագրեղ եւ միզաւէտ գիւղաքաղքին վրայ, վեր-

ջին ողջոյնը տուինք, չյուսալով բնաւ վերտին տեսնելու այդ երկիրն, ինչպէս ցարդ տեսնելու պատեհութիւնը չեմ ունեցած, թերեւ իր հին դասական բնականերուն նման, որ իրենց վերջին հրաժեշտը տալով հրաշէկ գունտ մը նետեցին ծով, կ'ըսէ աւանդութիւնն, այսպէս անդառնալի տարագրութիւն ունեւելով, ցորճափ այդ գունտն մնար անդունդին խորնւ հը կ'երևէր թէ իրենց ուխտն ի կատար ելաւ, վասն զի չէին հին Փռկիացիք արդի շինականները:

Սրտաւարժ եղաւ նաւապետին և իր ընտանիքին բաժանումըն: Աւերջին խօսքն զոր ուղղեց իր կենակիցն — Մի' մօռնար խոստումդ — սիրտս շարժեց: Նկատեցի որ մեզի պէս շատեր՝ ծնողական անսութենէ զուրկ՝ երկար ժամանակ բռնագրօսիկ որբերու կարօտով կ'ապրին ու կ'արտմին, և ըսի իւրովի — Արդեօք բա՛ղըն կամ հարկն է որ այսպէս ի բնէ անլոյծ ապրելու սահմանուած էակներ, կ'լուծուին և հայր մայր ու զաւակունք իրարմէ անջատ աշխարհիս գանազան կողմերը կ'թափառին՝ փոխանակ հօրենական տան մէջ զարգանալու և ծաղկելու: Բայց նաւապետին հրամանին վրայ՝ մեր նաւն սկսաւ շարժիլ: Հովը միշտ նպաստաւոր՝ դաւարաւէտ բլուրներով չըմպատուած ծովածոցէն մեզ դիւրաւ քնից հանեց, և այս անգամ՝ բաց անհուն ծովոյ չէր որ կ'ներկայանար մեր աչքին այլ մէկ կողմէ մեծ ու փոքր կղզիներ, և միւս կողմէ ասիական գեղածիծաղ և բազմախորշ ափունքն, զոր գրեթէ քերելով կ'սահէր կ'անցնէր մեր տոկուն ու հուժկու նաւն առագաստալիւ: Ակնդէտ կ'նայէի չորս դիս: Ահա որ մօտ էր երբ յոնիական թագուհւոյն չըրերը մտանք: Մեր ձախ կողմն կ'երևէին միջիւնածն կղզեակներ՝ իրարու գրեթէ կից (Միրմինիէս) իսկ աջ դին՝ մուշի մէջ՝ սրածայր հրուանդաններ: Աւերջապէս մեր առջև սկսան բարձրանալ անապին լեռներ, որոց ստորոտն ասդին անդին ձկնորսներու հիւղակներ և մանր մուներ նաւակներ կ'ծփային ջինջ օդին ու լրթաղոյն ծովուն մէջ: Քանի կ'յառաջանար մեր նաւն ծովախորշը կ'ենզնար, և հեռուն բերդանման պատուար մը մը փարոսով, և աւելի ներս՝ նեղուցի նման անցք մը՝ ուր կը զիմէր մեր նաւն, մեզ կ'ձուռնային: Ի վերջէ՝ իշխրի ծովածոցն՝ փականման՝ գեղեցիկ տեսարան մը կ'պարզէր մեր աչքին և արևելեան ծայրն կ'ուրուագրուէր քաղքին բոլորակի դիրքը՝ իր արուարձաններով:

Ուրախ էր Օսման քարդան, որ կ'հասնէր իր նպատակին, անքոյթ նաւահանգիստն, և մեզ կ'ըսէր.

— Այս երեկոյ ձեր սիրելիներուն հետ պիտի ճաշէք:

Յուշիսի տուք արևն իր ճառագայթները շեղակի կ'արձակէր ծովուն վրայ, երբ մեր նաւն քաղքէն բաւական հեռի՝ Գարաթաշէն վեր՝ կանկ առաւ: Սակայն ոչ մի նաւակ կ'մօտենար մեզ, ինչպէս սովոր են մօտենալու նաւավարներ՝ երբ նորեկ նաւ մը կ'մօտնէ նաւահանգիստ, որպէս զի ճամբորդ ու բեռներ ցամաքը հանեն, և ոչ պատգամաւոր մը կ'երևէր մերայնոց կողմէ: Եղբօրս հետ դուրս ելնելու անհամբեր կ'սպասէի, երբ Օսմանեան լայն դրօշակով ակատ մը, որ մի քանի պաշտօնաւորներ կ'կրէր, հեռուէն բրթաւ և դէպ ի մեր կողմը թիաւաբեց:

— Այս նաւակը կ'երբէ մեզ անշուշտ դուրս ելնելու հրամանն, ըսաւ մեզ նաւապետն, և ծոցէն այլ և այլ թղթեր հանեց: Սակայն որչափ մեծ եղաւ մեր զարմանքն ու ցաւը՝ երբ Մաքրանոցի այդ պաշտօնատարներն իմաց տուին նաւապետին թէ չէ ներելի իրեն դուրս ելնել, քանի որ ժանտախտէ վարակուած քաղքէ մը կուգար: Ի զուր՝ մեր նաւապետն յայտարարեց. բարձրաձայն թէ գրեթէ երեսուն օրէ վեր ծովու վրայ է, թէ իրրև ճամբորդ մեզ ունի միայն, թէ իր նաւն եգիպտական ապրանքով բեռնաւորուած՝ մաքուր է, և թէ վերջապէս՝ չէ կարող սպասել: Բայց անդրդուելի մնացին պաշտօնատարներն պնդելով թէ բարձրագոյն հրամանի մը գործակաւորներն են:

Այս բանակցութեան պահուն՝ ուրիշ նաւակ մ'ալ մօտեցաւ, որու մէջ կային հայեր, այր ու կիւն, մեր ազգականներն, որ մեր անունը տալով կ'ոչէին ու կուլային: Իսկոյն նաւաստիկներու շէն՝ ես և եղբայրս, նաւուն պարանէ մէկ ելնարանին վրայ կատուի պէս մազլելով ելանք որ աւելի լաւ տեսնենք: Տարօրինակ էր մեր տարազին: Հագած էինք կերպ մը կարճ ու լայն վարտիք մոխրագոյն, կապոյտ վտաւակ, մեր մէջքէն կաշիէ գօտի մը կապած, սպիտակ գտակներ գլուխնիս դրած, արևակէշդ դէմքով, տեսակ մը արարացի խապէշներ, այնքան այլակերպ որ մեր ազգականներն, հօրաքոյրս Անթառամ, մորաքոյրս, քեռիս և ուրիշներ՝ վարէն չէին կրնար կարծես հաւատալ որ հայու զաւակներ, իրենց ազգականներն էինք, և կ'հարցնէին վարանելով. — Դո՞ւ ես Մատթէոս, դո՞ւ ես Ղուկաս: Տէր—Աստուած, քիչպէս փոխուած էք, մեր սիրականներն, ինչո՞ւ համար այսչափ ուշացաք . . . — Եւ ուղարկութեան անցունքներ կ'թա-

փէին: Իսկ մենք՝ ուրանկուղաններու պէս կառաններէ կա-
խուած՝ կ'դիտէինք և նշաններ ընելով կ'ժպտէինք, բայց նե-
ղութեան և դառնութեան ժպիտներ էին անոնք:

Ի վերջէ՝ մեր նաւապետը ցաւով յայտնեց մերայնոց, որ
եօթն օր Բաքուի շրջանէն ընելու պիտի պարտաւորի՝ ըստ կանոնի,
թէ մեզ Մաքրանոցը պիտի հանէ, ուր յատուկ սենեակ մը պի-
տի պատրաստուի մեզ համար, թէ պէտք է մեր մօտ հոգատար
անձ մը դնել որ մեր պիտոյն հոգայ և մեզ խնամէ:

Աւելորդ է ըսել՝ թէ Բաքուի վրայ զգացի, նոյնպէս ազգա-
կաններս, այս անակնկալ տեսրէնութեան վրայ, ես մանաւանդ
որ կարծէի թէ վերջապէս մեր նեղութիւններն ու զրկանքը
վերջ պիտի ունենային և մեր ազգականներու մօտ հանգիստ
պիտի վայելէինք:

Հետեւեալ օրն Օսման քարդան մեզ առաւ և Իզմիրի հին
Մաքրանոցը տանելով, որու տեղ այժմ Օսմանեան փառաւոր
հիւանդանոց մը կանգնած է, մասնաւոր սենեակ մը մտցուց, և
այն ինչ ներս մտանք եղբօրս հետ, և ահա տարէց կին մը, ազ-
նիւ հօրաքոյրս, մեզ գրկեց և իր համարոյրներովը մեզ ողողեց:
Յօժարակամ յանձն առած էր մեզ հետ բնակիլ և մեզ խնա-
մել մինչև որոշեալ պայմանաժամն, և ամեն բան կարգի դրեր
էր մեր հանգստութեան համար: Անչափս գոհ եղայ այս մայ-
րական հոգածութեան համար, և այլ և այլ հարցումներ ընե-
լու կ'պատրաստուէի, երբ Օսման քարդան յառաջ անցաւ և
ըսաւ մօրաքրոջս:

— Ազնիւ խաթուն, ահա այս սիրական երկու աւանդներն,
համեստ և ազնիւ որդիքն իմ մտերիմ բարեկամ Յովհաննէս
աղայի, ձեզ՝ իր քրոջ կ'յանձնեմ, շատ ուրախ լինելով որ ան-
վտանգ հասայ այս քաղաքն իմ պաշտօնս հաւատարմութէն կա-
տարելով: Խնդրեմ իսկոյն գրել իրենց ծնողաց որ ողջ առողջ
կ'գտնուին ձեր ծոցն, որպէս զի անհոգ ու միամիտ լինին: — Ա-
պա մեզ դարձաւ և մեզ համբուրելով — Մի մոռնաք, ըսաւ,
Օսման քարդանն: պիտի դառնամ Փոչա, իմ զաւակներուս մօտ
և ձեր կողմէն ողջոյններ պիտի տանիմ:

Ես և եղբայրս արտասուագին համբուրելով իր ձեռքն, մեր
սրտագին շնորհակալիքն, որչափ որ մեր տկար լեզուն կ'ներէր,
յայտնեցինք ազնիւ նաւապետին, և հօրաքոյրս ևս իր երախ-
տաբարեկամութիւնն յայտնելով՝ խնդրեց որ մեկնելէն առաջ մի
անգամ այցելէ մեր ընտանիքն Իզմիր, մաքրութեան օրերն ա-

ւարտելով նոյն և հետեւեալ օրերն հետզհետէ խմբովին մեզ
այցի եկան Մաքրանոցն շատ ազգականներ ու բարեկամներ,
իրենց հետ ընկելով նպար, մրցեղէն և տնուշեղէն, և հետուէն
մեզ հետ կ'իստա ցէին կարօտագին, վասն զի թէ և սրտով շատ
մոտիկ, երկաթէ վանդակ մը մեզ կ'ընծայէր իրարմէ: Հարցում-
ներու վերջը շկար. և մեր պատասխաններն կէս մը Յունարէն,
կէս մը Հայերէն էին, և ստէպ սխալմա՛ր արարերէնի կ'զատ-
նային, այնպէս որ երբեմն սրտեղ ազգականներ մեր երեսին
կ'ըսէին.

— Բարոսովին ֆէլան էք եղեր:

Մ. Մ.

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ Ք

Աշխարհիս բոլոր շոգեմաներու բիւր (1897 ի վերջերը)

Այժ	Թէ- շոգեմաներ--	Այժ	Թէ- շոգեմաներ--
Անկիրա	5561	Եգիպտոս	16
Ալմանիա	846	Հոլա	20
Ֆրանսա	559	Ռուսկու մէյ	22
Ամերիկա	485	Մեքսիքո	18
Նորվեգիա	605	Բերու	5
Սպանիա	555	Ուրալուա	6
ժարոն	518	Վերեցու էլա	7
Իտալիա	255	Զանգիպար	3
Հոլանտա	217	Հաիթի	4
Իուսիա	550	Քորէա	1
Տանիմորքա	272	Պուլկարիա	1
Շուէտ	470	Քուլմաիա	2
Աւստրիա	159	Սիամ	3
Յունաստան	109	Պարսիկ	1
Պրագիլիա	218	Գոսթա - Ռիքա	2
Պէլճիքա	75	Ս. Տօսէնկ	2
Թուրքիա	75	Պորնէօ	1
Զիլի	41	Բարակու էյ	1
Բորթուկալ	28	Սերպիա	1
Զին	55	Նիքարակուա	1
Արժանթին	61	Անծանօթ	4

Գումար

11,271

**ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՉԱՅՆԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ
Ա ՊԱՏԱՐԱԳԻ
ԵՌԱՁԱՅՆ ԵԳԷՑՈՂՈՒԹԻՒՆ**

Վաւերացեալ

ԿԵԴՐԱՆԱԿԱՆ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱՆ

Չայնագրեց

ԼԵՈՆ ՋԻԼԻՆԿԱՐԵԱՆ

Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ ԵՌԱՁԱՅՆ ԵՐԿԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆՆ Մամուլ
տակ լինելով՝ ամեն տեսնք որ առնենալ Վիսապահին, կը
խնդրուի որ հաճին գիտել ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆՆ յիշ-
միր և այժմէն յառնել թէ քանի օրինակ կապեն տնե-
նայ առն և ուճայն երգ եցողութենէն, վիսապահին կան-
խի՛ գրէլելով, որովհետեւ սակաւութիւ պիտի լինին աը-
պագրելի օրինակներն:

Գիճն 1 մէնիտ արծաթ

Մամուրեան Տպարանի մէջ կը
տպուին Հայկական ձայնագրերով քե-
կեկեցցաւիս և քե գումագան երգեր
խիստ դիւրամատչելի և գումացու իջ
սրայմաններով, տպագրելի գործեր
ռէկեցողք կրնան դիմել հետեւեալ
հասցեով:

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ — Իգմիր
M. MAMOURIAN — Smyrne

ԲԱԺԱՆՈՐԴՍԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. ՄԱՍԼՈՅ

Թղմիրի համար	տարեկան	3 1/2 — 72. 4517
Ս. Եղամուկայ		2
Ազգ. վարժապետներու		2 1/2
Կ. Պօլսոյ և Փարս Աւիոյ		4
		2
Ազգ. վարժապետներու		3
Դուռառուանի համար		8
		4
Եւրոպայի		17
		8 1/2

Կ Ա Ն Խ Ի Կ Վ Ճ Ա Ր Ե Լ Ի

Հասցէ՝

Մ. Մամուրեան — Իզմիր

M. Mamourian — Smyrne

ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

ԿՊՕԼԻՍ —	Մեծ. Սմբատ Է. Գաւթեան. Գաւթակեր խան քիս 6 Գաւթի Գաւթու
ՄԱՆԴԵՐԱՆ —	Մեծ. Սկրաիչ Է. Էրկանեան
ԷՕՏԷՄԻՇ —	Մեծ. Տիրան Է. Պէնտէրլեան
ՍԱՄՍՈՐ —	Մեծ. Էրաւան Է. Մուրադեան
ԵՐԻՋԱ —	Մեծ. Տիգրան Տիգ. Պետրոսեան
ԵՐՈՒՍԼԱՎՍ —	Գեղ. Տ. Սահակ Եղ. Խաչատրեան
ԳԵԼԷՐԷ —	Մեծ. Կարապետ Է. Կալաւաթեան
ՄԵԼԷՐԷՐ —	Մեծ. Տիգրան Վարդանեան
ՊՕՍԹՕՐ —	Մեծ. Տիրան Է. Թաշեան
ԴԱՐԷԺ —	Մեծ. Տեմ. Փաւստեան
ԱՏԱՆԱ —	Մեծ. Յակոբ Տ. Պօլսեան
ՀԱԼԷՊ —	Մեծ. Յովհանն Խ. Թախաթեան
ՈԸՎՍՁ —	Մեծ. Միհրան Է. Թախաթեան
ՌՕՏՈՍԺՕ —	Մեծ. Յովհ. Է. Թախաթեան

Մ Ա Յ Բ

Փոխ յե ծաւ աղակի

Տ. Չուհանեանի համար

Բարախանց հաւաքատեղի կողմ:

Այդ. Հիւանդանոցի յեջիտ 3, Աղբար խան (Երկրորդեան յեջիտ 3,